

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Bakalářská práce

David Mláka

Archeologie legionářského mýtu v první Republice československé

Archeology of a legionary myth in the first Czechoslovak Republic

2016

Vedoucí práce: PhDr. Jan Randák, Ph.D.

„Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma: Archeologie legionářského mýtu v první Republice československé vypracoval sám. Veškeré prameny a zdroje informací, které jsem použil k sepsání této práce, byly citovány v poznámkách pod čarou a jsou uvedeny v seznamu použitých pramenů a literatury.“

V dne

.....

Mláka David

Poděkování

Děkuji panu PhDr. Janu Randákovi, Ph.D. za užitečné rady, pomoc a vedení při psaní této bakalářské práce.

Abstrakt:

Cílem této práce je dohledat existenci legionářského mýtu v různých mediálních prostředcích v letech 1918-1938.

V úvodu práce se budu věnovat situaci v září 1938 a jmenování nové vlády v čele s gen. Janem Syrovým, bývalým legionářem. Zároveň se pokusím nastínit počátky zahraniční československé armády v Rusku, Francii a Itálii. Doplněním bude kapitola o založení Republiky československé a nutnost hájit její hranice proti agresi Polska a Maďarska.

Následovat bude komparace románů Jaroslava Haška a gen. Rudolfa Medka. Dále bude analyzována filmová epopej Zborov.

Celou práci bych chtěl zakončit pasáží o Hradní stráž, organizační struktuře a hrobem Neznámého vojína.

Klíčová slova:

legie, legionáři, mýtus, Republika československá, 1918-1938

Abstract:

The subject of this thesis is to trace the existence of a legionary myth in various media resources from the years between 1918-1938.

In the introduction of this thesis I will be talking about situation in September 1938 and new Government appointment, led by Gen. Jan Syrový, a former legionary. At the same time I will try to describe origins of the Czechoslovak army in Russia, France and Italy. As addition there is a chapter about foundation of the Czechoslovak Republic and its need to defend borders against aggression of Poland and Hungary.

Next part is a comparison of the novels written by Jaroslav Hasek and Gen. Rudolf Medek. Also there is an analysis of movie epic Zborov.

I would like to conclude this thesis with a chapter about the Castle guard, the organizational structure and the tomb of the Unknown soldier.

Keyword:

legion, legionnaires, myth, Czechoslovak Republic, 1918-1938

Obsah

1. Prolog k legionářskému mýtu v první Republice československé.....	5
2. Krátký záblesk naděje.....	9
3. Na začátku státu a mýtu.....	15
4. Literatura jako místo střetu dvou přístupů k jednomu tématu.....	21
4.1. Humor a (versus) vážnost	
4.2. Ještě před samotným příběhem	
4.3. Důležitost času	
4.4. Uniforma dělá vojáka	
4.5. Rozkaz je rozkaz!	
4.6. Závěrem	
5. Legionářský mýtus na filmovém plátně.....	37
5.1. Prolog k filmu	
5.2. Úvodní scéna v předvečer války	
5.3. Silní a velcí	
5.4. Zajatec – dezertér nebo dobrovolník?	
5.5. Nejvyšší oběť v boji za svobodu – motiv hrdiny	
5.6. Pomnichovská korektura	
5.7. Na oběti se nesmí zapomenout!	
5.8. Recenze	
5.9. Zhodnocení filmové epopoje vzhledem k existenci legionářského mýtu	
6. Armádní prostředí jako prostor legionářského mýtu.....	48
6.1. Hradní stráž	
6.2. Tvorba mírové organizace čs. pěších pluků	
6.3. Hrob Neznámého vojína	
7. Epilog legionářského mýtu.....	55
8. Seznam použité literatury a pramenů	

Prolog k legionářskému mýtu v první Republice československé

První Republika československá vznikla 28. října 1918. Na jejím založení se podíleli politici, kteří odešli do ciziny, ale také ti, kteří zůstali doma. Jejich cíl - samostatný československý stát - si během války pomalu získával podporu dohodových států. V únoru 1915 T. G. Masaryk prohlásil, že „...*bez rozhodného boje i vojenského nedostaneme nic od nikoho...*“.¹ Podporu nejen tomuto prohlášení poskytli Češi a také Slováci, zakládající československé vojenské jednotky.² Důležitou součástí politického boje a rozhodujícím argumentem v zápase za samostatnost nové republiky se tedy stalo bojové vystoupení československých legií ve Francii, Itálii a v Rusku.³

Od toho okamžiku byli legionáři a jejich činy přítomni v politickém životě. Posléze se legionářství přesouvalo i mezi širší veřejnost.⁴ V meziválečné době pak byla legionářská myšlenka vědomě rozvíjena a posilována. Vycházely legionářské noviny a časopisy, točily se velkolepé filmy s legionářskou tematikou, vznikla Banka československých legií, známá též jako Legiobanka. A v neposlední řadě byl ustanoven spolek Československá obec legionářská.⁵

Na legionářské tradici vznikala i československá armáda. Tato tendence se projevila v případě nově vytvářené armádní struktury, která byla budována na zkušenostech legionářů a ve spolupráci s francouzskými spojenci a znamenala odklon od původní rakouské vojenské tradice. V souladu s tímto trendem vznikla rovněž jednotka Hradní stráž, jejíž členové s výjimkou let 1922-1929 působili při výkonu své funkce v legionářském stejnojmenném podniku podle vzoru z francouzské, italské a ruské fronty.⁶

¹ <http://www.acr.army.cz/scripts/detail.php?id=11914>, (20. 12. 2015) a rovněž In: Pokorná A., Hofman P., Stehlík E.; Československá armáda 1918-1938, FMO – správa sociálního řízení, Praha, 1991, s. 6

² Česká družina vznikla z Čechů žijících v Rusku a majících ruské státní občanství (povinnost mobilizace) a nevelkého počtu českých zajatců. Vytvoření vyšších jednotek či celých sborů ze zajatých příslušníků cizího státu bylo v rozporu s tehdejší mezinárodní právní úpravou. In.: Galandauer Jan; 2. 7. 1917 Bitva u Zborova, Praha, Havran, 2002, s. 20

³ Založena rota „Nazdar“ ve Francii a „Česká družina“ v Rusku jako první čs. jednotky během prvního roku války. V Itálii se zformovaly legionářské jednotky později. První bitva čs. legií byla 9. 5. 1915 u Arrasu (Francie), 2. 7. 1917 bitva u Zborova (Rusko) a poté bitva u Doss Alto dne 21. 9. 1918 (Itálie).

⁴ Masaryk T. G.; Politický význam Zborova, Československý legionář, 27. 6. 1919, I. ročník, č. 25, s. 1

⁵ Noviny a časopisy: Československý legionář, Čechoslovan, Legionářské noviny; Filmy: Legionář, Zborov, Československý Ježíšek, Za československý stát, Plukovník Švec nebo Jízdní hlídka; Legiobanka působila v letech 1918-1955. Sídli v Praze, Na Poříčí 1046/24. Dnes je známá jako Palác Archa; Československá obec legionářská zahájila svoji činnost 15. 1. 1921 a inspirovala se Sokolem. Vydávala deník „Národní osvobození.“ Dvakrát byla vystavena perzekuci. Poprvé ze strany nacistů a poté komunistů. V roce 1991 byla její činnost obnovena a stala se součástí Českého svazu bojovníků za svobodu. V roce 2001 byla zcela osamostatněna a působí dodnes.

⁶ Liška M. a kolektiv; Hradní stráž, Art D - Grafický ateliér Černý Praha, 2000, s. 35-36

Důležitou připomínkou legionářské tradice byl také hrob Neznámého vojína ze zborovského bojiště, jenž byl umístěn ve zdi Staroměstské radnice v Praze. Vedle něj to bylo zřizování památníků padlým v první světové válce, které můžeme najít téměř v každé obci v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Na těchto pomnících, ať stojí kdekoliv, je zajímavé, že na nich nerozlišují mezi padlými legionáři a „rakušáky“.⁷ Součástí vzpomínkové kultury byly zároveň oslavy konané v den vzniku republiky a ve výročí významných legionářských bitev. Ty sloužily politikům, aby připomněli oběti spojené s bojem za svobodu a státní svrchovanost. A političtí představitelé při těchto příležitostech neopomněli zdůrazňovat, komu mohl československý národ⁸ děkovat.⁹ Takto se upevňovala legionářská tradice ve vojsku i mezi obyvatelstvem.

Předkládaná práce si klade za cíl nalézt důkazy projevů legionářské tradice v letech 1918 až 1938 v oblastech různých propagačních médií v českém prostředí. Opomímám zcela záměrně prostor Slovenska a Podkarpatské Rusi, stejně tak jazykové prostředí německé, maďarské a polské. Hlavní pohnutkou k tomuto kroku je úzké zaměření bakalářské práce na dokazování projevů legionářského mýtu, nikoli na jeho nuance v různém prostředí československé společnosti a jeho případné vlivy a výsledky v těchto oblastech.

Jeden z důvodů, který mě přivedl k vypracování této práce, byla snaha porozumět záříjovým dnům roku 1938. Tehdy totiž lid projevil nadšení z nové vlády gen. Jana Syrového, jejíž jmenování si vynutil protestními akcemi a stávkami. Ponechávám stranou případné další především zákulisní důvody, jež mohly mít vliv na změnu vlády. Ty však ovlivnit emoce lidu nemohly. V této práci jsem si tedy stanovil ještě jeden úkol, a to nabídnout další pohled na ono nadšení, které bylo ve společnosti přítomno.

Ve svém bádání vycházím z předpokladu existence jevu, který jsem označil pojmem „legionářský mýtus“. Bude vhodné si na tomto místě vyjasnit význam daného termínu. V předkládané práci vycházím z Diderotovy definice, která v Encyklopedii představila mýtus tak, že „*pravda mýtu je založena na důvěře, které je cizí jakékoliv prověřování*“.¹⁰ Využívám pojetí mýtu Karen Armstrongové, jež se rovněž vztahuje ke zkoumané tematice: „... *Mýtus hrdiny neměl poskytovat ikony k uctívání, ale přivést člověka k jeho vlastním hrdinským sklonům.*

⁷ Pejorativní termín používaný ve vojsku po první světové válce. Označoval Čechy, kteří bojovali v rakousko-uherské armádě. In: http://www.filabrno.net/namety/CS%20legie_1914_20.htm, (30. 11. 2015)

⁸ Označení „československý národ“ používám ve významu označení všech občanů Československa bez rozdílu národnosti, náboženství nebo politické příslušnosti.

⁹ Jednalo se například o Národní památník na Vítkově, oslavy 2. července nebo 28. října nebo Vojenský ústav vědecký a jeho branné a propagandistické oddělení, odsunutí c. a k. vojáků do pozadí ve vojsku i veřejném životě, vyprávění legionářských příběhů a jiné.

¹⁰ Diderot Denis; Velký slovník naučný M-Ž, Diderot, Praha, 1999

*Mýtus má vést k napodobení nebo účasti, ne k pasivní kontemplaci. ...*¹¹ Citovaná slova považuji za vhodnou charakteristiku, která nepřistupuje v žádném případě k mýtu pejorativně, což není ani mým úmyslem.¹² Legionářská tradice byla v době první Československé republiky živou a skutečnou hodnotou, jež měla svůj význam pro tehdejší společnost. Avšak dnes se nám některé záležitosti mohou jevit jinak, než jak je viděli současníci kdysi, a proto využiji tohoto terminologického rozlišení.

Výklad práce začnu v roce 1938. Z tohoto roku se vrátím o dvě desetiletí zpět, abych nastínil období vzniku legií, jejich boje v cizině i doma. Celá kapitola bude doplněna souvisejícími informacemi o bývalých c. a k. vojácích. Následovat bude vlastní výzkum založený na bádání v knihovnách Vojenského historického ústavu, v Národní knihovně, dále v archivu Vojenského historického archivu, v Národním filmovém archivu a ve Státním oblastním archivu v Benešově. Tato pasáž sestává z několika sond do různých společenských oblastí, jejichž výběr je dílem následujícího klíče. Zprv se musí jednat o soudobá média - noviny, časopisy, rádio - mající vliv na utváření veřejného mínění. Dalším faktorem je souvislost jednotlivých příkladů s vojenstvím, důležitými událostmi národní historie (např. upálení mistra Jana Husa), světovou válkou, vznikem či obranou státu a může se v nich objevit legionářský mýtus.

Konkrétně se zaměřím na oblast literatury, v níž porovnáím dvě díla nesoucí v sobě legionářskou, respektive vojenskou tematiku, poté oblast filmovou, z níž budou vybrány části odkazující na legionářskou tradici nebo s ní související. Závěr věnuji vojenské oblasti, kde se zaměřím na institucionální zakotvení propagace legionářského mýtu – oficiální armádní struktury bude zastupovat reprezentativní jednotka Hradní stráž. Vedle toho bude vojenská oficiální linie viditelná na slučování rakouských a legionářských pluků, čímž se budu rovněž zabývat. V této souvislosti neopomenu podrobit analýze ani pojmenovávání čs. pěších pluků čestnými názvy. V neposlední řadě zmíním hrob Neznámého vojína, jenž je symbolem veškerého utrpení zažitého v první světové válce a také připomínkou odhodlání zvítězit.

Uvědomuji si, že problematika legionářského mýtu je rozsáhlá a nabízí řadu možností výzkumu v návaznosti na badatelovo tázání. Ovšem v této práci bude podrobně rozebrán

¹¹ Armstrongová K.; Krátká historie mýtu, Argo, Praha, 2006, str. 132

¹² Problematikou politického mýtu, kolektivní paměti a paměti místa se zabývá řada autorů.

In.: Randák Jan; V záři rudého kalicha, Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 2015

Bouzek Jan, Kratochvíl Zdeněk; *Od mýtu k logu*, Herrmann & synové, Praha, 1994

Hlavačka Milan, Marès Antoine, Pokorná Magdaléna; Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace, Historický ústav, Praha, 2011

ŠUBRT Jiří; ed. Historické vědomí jako předmět badatelského zájmu: teorie a výzkum, Nezávislé centrum pro studium politiky, Kolín, 2010

opravdu pouze projev legionářského mýtu a jeho výskyt v různých vojenských i civilních oblastech, bez přihlédnutí k dalším okolnostem. Otázky související s aktéry, příjemci, odezvou ve společnosti přenechávám následujícímu výzkumu.

Krátký záblesk naděje?

Rok 1938 byl plný událostí, které vzbuzovaly strach a byly pokračováním předcházejících pěti let a předznamenávaly pochmurný vývoj, jenž následoval. Byl to rok, kdy Evropa očekávala válku. Někteří ji vyvolávali, vnímali ji jako nevyhnutelnou a byli ochotni ji rozpoutat. Mnozí se však války báli a dělali vše pro její odvrácení. Jiní nedělali vůbec nic.¹³

V březnu téhož roku bylo Rakousko anektováno nacistickým Německem.¹⁴ Evropa i svět přivřely oči. Ostatně jako už několikrát. To byl důsledek tzv. „politiky appeasementu“ neboli „usmířování“, prosazované v západních demokraciích během 30. let 20. století. Kauzalita tohoto chování spočívala v obavě z možného opakování první světové války. Největší strach panoval mezi Francouzi a Angličany. Jistou roli sehrála i americká politika izolacionismu, obnovená po skončení první světové války, a odmítnutí amerického senátu ratifikovat dokument Společnosti národů, do které Spojené státy nikdy nevstoupily. Své zastoupení zde měl také strach či opovržení Sovětským svazem a komunistickou ideologií, což se projevovalo v ignorování Sovětského svazu ze strany Západu a jeho vyloučení z mezinárodních jednání.

Situace ve střední Evropě se dále zhoršovala. Před obecními volbami konanými od 22. května 1938 se napětí mezi nacistickým Německem a Republikou československou zvýšilo. Československé vojenské zpravodajství přineslo před termínem voleb informaci o možném shromažďování Wehrmachtu u čs. státních hranic se Saskem a Bavorskem. V důsledku neustále se množících zpráv o pohybu německých vojsk k československým hranicím přijala československá vláda opatření pod výmluvným heslem „Zborov“, což byla příprava pro mobilizaci.¹⁵ Tento rozkaz se někdy nesprávně považuje za „částečnou mobilizaci“.¹⁶

Tisk začal psát o prvním Hitlerově neúspěchu, který zapříčinila smělost a odhodlanost československé vlády, armády i obyvatelstva udržet si svoji suverenitu.¹⁷ Tento čin znamenal povzbuzení. Poskytl naději pro československé obyvatelstvo, které s nervozitou sledovalo

¹³ Revizionismus poražených In: Hitler A.; Mein Kampf, Naše vojsko, Praha, 2016

¹⁴ 15. března 1938 došlo k anšlusu Rakouska nacistickým Německem. Žádný stát nereagoval negativně.

¹⁵ Opatření pod heslem „Zborov“ znamenala povolání 118.600 záložníků podle „plánu C“ k vojenskému cvičení. Jednalo se o třetí stupeň obrany státu (z pěti celkových). In: Emmert F.; Mobilizace 1938. Chtěli jsme se bránit, František Emmert, Brno, 2015, s. 39

¹⁶ Termín „částečná mobilizace“ je nesprávný. Vojenská opatření přijatá v květnu 1938 byla vydána ministrem národní obrany. Dle branného zákona smí vyhlásit mobilizaci jen prezident republiky. Stejný omyl panuje o všeobecné mobilizaci v září téhož roku. Tehdy šlo dle zákona pouze o mobilizaci, protože byly povolány ročníky od 18 do 40 let včetně, tedy Záloha I. Pokud by se mělo jednat o všeobecnou mobilizaci, musely by nastoupit ročníky do 65 let včetně. In: Emmert F., Mobilizace 1938. Chtěli jsme se bránit, František Emmert, Brno, 2015, s. 43

¹⁷ Kvaček R.; Československý rok 1938, Polart, Praha, 2011, s. 56

rostoucí moc nacistického Německa. Nejsilněji dopadal tlak napjaté atmosféry na Čechy v pohraničí. „*O dramatické hloubce tehdejší atmosféry výstižně vypovídá autentický výrok jednoho Severočecha, zralého muže středních let. Do svého deníku si 10. dubna 1938 zapsal: „Je těžko být v dnešních dobách člověkem a ještě těžší je být Čechem ve zdejším poněmčeném kraji“.*¹⁸

Zatím však k vojenskému měření sil nedošlo. Okolnosti německých manévřů jsou poněkud nejasné. Zdá se však, že Německo pouze přesouvalo jednotky do výcvikových prostorů. Jednalo se ovšem o prostory v blízkosti společné československo-německé hranice. Nelze tedy vyloučit ani možnost, že Němci zkoušeli trpělivost a odvalu protivníka, tj. Republiky československé. Situace se pomalu uklidňovala a vojenská opatření byla během několika týdnů odvolána. Bylo to však varování, které nikdo nebral na lehkou váhu. Opatření provedená v květnu neměla z vojenského hlediska přílišný význam, měla ovšem silný politický a společenský smysl. Ten tkvěl v demonstraci síly a ukázce odhodlanosti bránit se.¹⁹ Na stránkách Památníku X. všesokolského sletu v Praze roku 1938 se objevila v souvislosti s branným dnem, jenž připadal na 16. června 1938, výmluvná informace o změně vztahu společnosti vůči armádě: „*Za sychravého počasí, kdy cvičencům naskakovala husí kůže a diváci se halili do svrchníků a přikrývek, uplynul zase jeden den na sletišti, vyhrazený tentokrát mužům, neboť byl den brannosti. (...) Tento den byl zasvěcen Tyršově tělocvičné soustavě, aby bylo vidět, jak slouží brannosti. Vystoupili žáci, dorostenci, členstvo a vojáci, každá část sama. (...) Když však vystoupilo vojsko, bylo diváctvo nadšeno a uchváčeno. Po tolika letech neurčitého a někdy i nevlídného poměru k vojsku se obecnstvo změnilo po té květnové neděli, když naši vojáci zabránili povážlivým úkazům v pohraničních krajinách“.*²⁰

Situace se vyhrotila v září téhož roku. Pro celou Evropu to byl měsíc osudový. Pro Republiku československou, založenou 28. října 1918, to byl navíc měsíc poslední. Nacistické Německo znovu vystupňovalo svou agresivitu vůči jedinému demokratickému²¹ státu ve střední Evropě. Jeho rétorika byla jednoduchá, cílevědomá a klamná. Základním kamenem této taktiky

¹⁸ <http://www.vhu.cz/castecna-mobilizace-v-kvetnu-1938-od-domnenek-k-faktum/>, (10. 11. 2015)

¹⁹ <http://www.vhu.cz/castecna-mobilizace-v-kvetnu-1938-od-domnenek-k-faktum/>, (10. 11. 2015)

²⁰ Straka K.; Souvislosti vědy a výzkumu s obranou Československé republiky, MO ČR - Avis, Praha, 2006, s. 34-35

²¹ Ve srovnání s jinými státy střední Evropy, byl politický systém Republiky československé přes všechny své nedostatky stále demokratický. Dnes československou demokracii podrobujeme větší kritice. In: Tesař Jan; Mnichovský komplex, Prostor, Praha, 2013, s. 80

byla tzv. „sudetská či sudetoněmecká otázka“²² neboli problém „sudetských“ Němců.²³ Nacistické Německo využívalo jakékoliv záminky k očernění Čechů resp. Čechoslováků z utlačování německého obyvatelstva. Nacistická propaganda šířila po Evropě upravené a nepravdivé zprávy o situaci v československém pohraničí.²⁴

Nacistické Německo využívalo strachu z války, který převládal v západních demokraciích. Tento strach byl symbolizován zmíněnou politikou appeasementu. Jejím hlavním zastáncem byla Velká Británie. V čele této země stál premiér Neville Chamberlain. Největšími pomocníky v této politice mu byli Horace Wilson, nejvyšší sekretář britské vlády a britského premiéra, a Frank Aston-Gwatkin, britský diplomat v Runcimanově misi. Spojencem ministerského předsedy byl také ministr zahraničních věcí britské vlády Lord Halifax, který po jednání s britskou vládou pověřil lorda Waltera Runcimana zprostředkovatelskou misí do Československa. *„Pojedete s vlastní osobní působností jako svého druhu reprezentant vlády Jeho Veličenstva. Neobdržíte ovšem žádné oficiální instrukce a neočekává se, že byste pracoval na nějakém konkrétním plánu“.*²⁵

Druhým stoupencem politiky appeasementu byla Francie. V jejím čele stál premiér Eduard Daladier. Důvodů, proč francouzská politika přistoupila na politiku appeasementu, bylo asi více. Za rozhodující však považují fakt, že se Francie přespříliš spoléhala na britskou pomoc, o kterou nechtěla přijít. Zaplatila za to však vlastní prestiží. K dokreslení celé této až tragikomické situace poslouží nejlépe výrok Winstona Churchilla, který pronesl nedlouho po

²² Sudetský - původ slova je patrně keltský a označuje něco jako Les kanců. Tento termín se objevuje již ve starověku, jako název pro pohoří ve střední Evropě bez přesnější lokace. Tento význam se časem upřesnil pro pohoří oddělující Slezsko od Čech a Moravy. V roce 1866 se slovní spojení „sudetský Němec“ objevuje poprvé a využilo se pro odlišení alpského a sudetského Němce. V českém jazykovém prostředí se místo slov „Sudety“ a „sudetští“ používalo smíšené či poněkud česko-německé slovo „naši Němci“.

In.: <http://www.antikomplex.cz/sudety-vyvoj-a-soucasny-zivot-jednoho-pojmu.html>, (25. 7. 2016)

Existuje ale ještě jiný pohled na původ slova „sudetský“. V politickém slova smyslu ho poprvé užil roku 1903 Karl Jesser, jehož cílem bylo, aby termín posloužil v politickém boji. Všeobecnější popularitu získala slova „Sudety“ a „sudetský“ až po roce 1918. Do obecného povědomí se však dostaly až se založením Sudetoněmecké vlastenecké fronty (Sudetendeutsche Heimatsfront) r. 1933, respektive Sudetoněmecké strany (Sudetendeutsche Partei) r. 1935. In.: <http://www.geschichtsbausteine.uni-passau.de/cz/materialy-pro-vyuku/nucene-vysidleni/fakticke-informace/pojem/>, (25. 7. 2016)

Dle mého názoru bude nejpřesnějším termínem (německy mluvící) obyvatelstvo hlásící se k německé národnosti. A to proto, že toto pojmenování zahrnuje všechny dle tehdejší litery čs. zákona.

²³ Němci v českých zemích žili od 11. a 12. století. Jejich osídlení bylo v roce 1938 kompaktní od Jeseníků přes Krkonoše, Krušné hory až po jižní Moravu. Tvořili také velké enklávy v Praze, Brně, Jihlavě a dalších velkých městech. Termín sudetský není použit v době, o niž hovoříme, správně. Sudety (bráno od 1. října 1938) zahrnují pohraniční pohoří, ale také území vnitrostátní. Tedy území nad rámec obsahu slova „Sudety“. Zároveň zahrnuje části země, kde Němci netvořili požadovaných 51 %, ale méně než 50 % obyvatelstva.

²⁴ Například: Fotografie ženy z Kraslic trpící kloubním revmatismem a ztrátou váhy byla využívána nacistickou propagandou v publikacích o „sudetských“ Němcích a českém teroru na německy mluvícím obyvatelstvu. In.: Lakosil J., Svoboda T.; Sudety 1938, Mladá fronta, Praha, 2013, s. 223

²⁵ Ellinger Jiří; Neville Chamberlain, Lidové noviny, Praha, 2009, s. 184

podpisu Mnichovského diktátu: „*Británie a Francie měly na vybranou mezi válkou a hanbou. Zvolily hanbu. Budou mít válku*“.²⁶ Odhodlání dohodnout se s Německem a zášť vůči Republice československé silně projevoval francouzský ministr zahraničí Georges Bonnet, jehož rétorika proti Československu byla směřována tak, aby dosáhl svého cíle – zrušení smluvních závazků Francie vůči malému středoevropskému státu.²⁷

Obě země, Velká Británie i Francie, vytvářely v průběhu zářijových dní na československou politickou reprezentaci nátlak. Snažily se přimět ji k přijetí územních požadavků Adolfa Hitlera. Ten své požadavky jasněji definoval při osobní schůzce s Nevillem Chamberlainem v Bad Godesbergu dne 15. září. Tato Chamberlainova cesta byla součástí utajovaného „plánu Z“.²⁸

Dne 19. září bylo jménem vlád Velké Británie a Francie předáno memorandum požadující československý souhlas s odstoupením podstatné části území ve prospěch Německa. Území bylo stanoveno podle Hitlerových požadavků, které formuloval při nedávné osobní schůzce s Chamberlainem. Toto memorandum mělo značně ultimativní ráz, neboť československá odpověď byla vyžadována do dvou dnů.

Československým předsedou vlády byl v letech 1935 až 1938 Milan Hodža. Jeho vláda požadavky 20. září 1938 odmítla. Velká Británie a Francie se však nehodlaly vzdát své politiky appeasementu, kterou chápaly jako způsob eliminování rozpoutání války. Vyslanec Velké Británie Basil Newton a vyslanec Francie Victor de Lacroix si následujícího dne tedy 21. září ve 02:00 hodiny ráno vyžádali audienci u československého prezidenta Edvarda Beneše.²⁹ Apelovali na přijetí memoranda, které vlády jejich zemí zaslaly o dva dny dříve. Dle instrukcí od svých nadřízených také zdůraznili, že nebudou-li přijaty podmínky memoranda, ponechají Republiku československou v boji s nacistickým Německem osamocenu.

Velká Británie nepociťovala potřebu jít do války s Německem. Neville Chamberlain v osudných dnech prohlásil: „*Bylo by hrozné, kdybychom museli kopat zákopy a zkoušet si plynové masky, protože se v nějaké vzdálené zemi mezi sebou hádají lidé, o kterých nic nevíme. Kdybychom měli bojovat, museli bychom mít větší důvod*“.³⁰ Současně se Francie stále snažila vyvléci ze svých spojeneckých závazků vůči Republice československé. Ovšem současně

²⁶ Emmert F.; Mobilizace 1938. Chtěli jsme se bránit, František Emmert, Brno, 2015, s. 157

²⁷ Závazky Francie vůči ČSR vycházely ze smlouvy podepsaných v roce 1924 a se SSSR v roce 1935. Problematickým se však jeví fakt, že smlouva z 25. ledna 1924 nebyla doplněna o vojenské konvence. Prakticky šlo o politické dohody s důrazem na propagandistický efekt. In.: <http://www.vhu.cz/spojenecka-smlouva-mezi-ceskoslovenskem-a-francii-z-25-ledna-1924/>

²⁸ Kvaček R.; Poslední den, Epoque, Praha, 2011, s. 29

²⁹ Úř; Nová noční demarše u čs. vlády, Praha, Lidové noviny, 21. září 1938, r. 46, č. 476, s. 1

³⁰ Emmert F.; Mobilizace 1938. Chtěli jsme se bránit, František Emmert, Brno, 2015, s. 145

s těmito událostmi, jednali francouzští, českoslovenští a sovětské vojenští atašé o případné vojenské pomoci.

Téhož dne, tj. 21. září 1938, se sešla Hodžova vláda, která podmínky memoranda odsouhlasila. Československá vláda se britsko-francouzskému ultimátu z 19. září podrobila a požadované pohraniční území Německu vydala.

Občané Československa sledovali průběh politického zápasu s nervozitou. Reportéři neustále sdělovali čerstvé informace. Výsledky politických jednání a státnických rozhodnutí byly přinášeny v rozhlasových vysíláních, která nejrychleji informovala veřejnost v každém koutě republiky o všem podstatném. Požadavky britské a francouzské vlády vyjádřené v memorandu 19. září a rázně zopakované o dva dny později vyslanci přímo Edvardu Benešovi byly přijaty s nedůvěrou. Obrovskou nevoli však vyvolalo přijetí těchto podmínek Hodžovou vládou zmíněného 21. září. Ještě téhož dne propukly po celé republice masové demonstrace. V Praze pronikl rozvášněný dav dokonce až na třetí nádvoří Pražského hradu.³¹

Následujícího dne, tedy 22. září, se v Praze i v dalších městech začaly shromažďovat protestující davy nesouhlasící s ústupem. Bolest se tu mísila s hněvem a přesvědčením, že diktátu se nelze podřídit ani za cenu války – „*Dejte nám zbraně, dali jsme si na ně!*“ ozývalo se v zástupech s odvoláním na národní půjčku na obranu státu.³² Slova odsuzující přijetí ultimáta plná hněvu a bezmoci byla přehlušována slovy o spravedlnosti, o boji proti bezpráví, o odvaze a o statečné československé armádě – především legionářích. „*Statisíce českých mužů na demonstraci před Rudolfinem, sídlem československého parlamentu, 22. září 1938 se vztyčenými prsty opakovaly text vojenské přísahy: „Životy své ochotně dáme na obranu vlasti“.*“³³

Rozvášněné davy nevznikaly téhož dne jen v Praze. Spontánně se shromažďovali lidé po celé republice. „*Na náměstí v Benešově, ve Vlašimi, v Divišově, v Neveklově i ostatních místech našeho kraje shromažďovali se ve velikých skupinách, šli smutně i pobouřeně a roztrpčení k úředním budovám a prohlašovali všude, že jsou ochotni obětovat všechno, aby byly zachovány hranice našeho státu“.*“³⁴

V ten den byla na Pražském hradě jmenována nová úřednická vláda v čele s arm. gen. Janem Syrovým. Následující den vyšel v Lidových novinách článek o jmenování nové vlády, kde mimo jiné stálo: „*Nový kabinet má v čele nejpopulárnější osobnost sibiřských legií,*

³¹ Emmert F.; Mobilizace 1938. Chtěli jsme se bránit, František Emmert, Brno, 2015, s. 57

³² Kvaček R.; Československý rok 1938, Praha, 2011, s. 131

³³ Emmert F.; Mobilizace 1938. Chtěli jsme se bránit, František Emmert, Brno, 2015, s. 58

³⁴ Václav Drbohlav; Pod Blánkem, Vlast volá!, r. XVIII, č. 3, 1. října 1938, s. 18

*osobnost, po níž se také v posledních manifestacích nejvíce volalo.*³⁵ V Československém legionáři se psalo takto: „... *usnesly se všechny politické strany s ústavními činiteli, aby v čelo vlády povolán byl bratr arm. generál Jan Syrový, generální inspektor čs. branné moci, jako představitel onoho ducha, který v nejvypjatějších okamžicích vedl národní myšlenku k vítězství.*“³⁶ Slova o beznaději byla zapomenuta. Generál-legionář, hrdina od Zborova stanul v čele nové vlády.

Nadšení z nového kabinetu nemělo dlouhého trvání. Skončilo již po osmi dnech 30. září. Ale byl to záblesk naděje ve chvíli naprostého zoufalství. Odkud ale pramenilo takové nadšení a důvěra v novou vládu vedenou legionářským generálem? A měl pocit víry v legionáře, generála a hrdinu reálné opodstatnění? Abychom pochopili chování těchto lidí, musíme se vrátit o dvacet let nazpět.

³⁵ B; Nová vláda obrany státu, Lidové noviny, Praha, r. 46, č. 479, 23. září 1938, s. 1

³⁶ Generál Syrový v čele nové vlády, Československý legionář, Praha, r. XX, č. 38, 23. září 1938, s. 1

Na začátku státu a mýtu

V roce 1914 byli muži povoláni do zbraně. Pochodovali po cestách celé Evropy na různé fronty. Bojovali a umírali na bojištích první světové války. Velká válka přinesla utrpení, bídu a smrt miliónů lidí. Na jejím konci však byla naděje na lepší svět vybojovaná a zaplacená drahocennou krví. Lidé upírali zrak k budoucnosti, v níž budou moci žít v míru, ve svobodě a blahobytu. V pozadí těchto optimistických vizí se skrýval strach z možného opakování tragických čtyř let. Tyto obavy byly oprávněné, neboť poražení považovali Versailleský mír za nespravedlivý a neradi se s ním smířovali.³⁷

Politická mapa Evropy se v roce 1918 výrazně proměnila. Už neexistovalo carské Rusko ani Osmanská říše. Rozpadlo se rovněž Rakousko-Uhersko. Jedním z nástupnických států Podunajské monarchie byla Republika československá, která ale nebyla ve světovém tisku zcela neznámá.³⁸ Během války se Čechoslováci zapsali do povědomí dohodových i centrálních mocností jednak díky činnosti politiků v exilu, ale především svými legiemi. Tyto vojenské jednotky vzniklé ve státech, stojících proti Rakousku-Uhersku a Německu, prokázaly svou kvalitu v mnoha bitvách, jimiž se zviditelnily nejen pro spojence, ale i pro nepřátele.

Z vojenského hlediska byly bitvy československých legií v obřích rozměrech první světové války zanedbatelnými, nicotnými epizodami, jež měly pramalý vliv na celkový průběh válečných operací.³⁹ Pravda, „v Rusku Čechoslováci reprezentovali neoddiskutovatelný strategický faktor, jehož ohlas měl světový rozměr“,⁴⁰ ale zvrátit rozklad a dezerci ruských jednotek nemohli. O to důležitější byl však psychologický a propagandistický dopad bitev, jichž se legionáři zúčastnili.⁴¹ Práce politiků zahraničního odboje se soustřeďovala na povýšení československých zájmů mezi válečné cíle vítězných Spojenců.⁴² Ke splnění těchto úkolů výrazně přispěly právě ony, pro válečné události, „méně významné“ bitvy.

Každý začátek je těžký. Republika československá, podobně jako jiní, se spoléhala na mírovou konferenci, která měla stanovit definitivní hranice a zajistit jejich neměnnost. Pařížské mírové jednání konané roku 1919 přineslo úspěch v bodě samotného uznání suverenity a tím

³⁷ Hitler A.; Mein Kampf, Naše vojsko, Praha, 2016

³⁸ 3. července 1917 se objevila zpráva z ruského hlavního štábu o prvních výsledcích Kerenského ofenzívy, jejíž součástí byla bitva u Zborova, kde se poprvé bojově představily československé legie.

³⁹ Šedivý Ivan; Češi, české země a Velká válka 1914-1918, Lidové noviny, Praha, 2001, s. 120

⁴⁰ Straka K.; Československá armáda, pilíř obrany státu 1918-1932; Ministerstvo obrany ČR, Praha, 2007, str. 6

⁴¹ Pochvalně a s úctou se o statečnosti čs. legionářů zmínil ruský gen. Brusilov, který dal jejich statečnost do kontrastu s hanebnou dezercí většiny ruských pluků v článku Birževyja, Vědomosti z 24. 7. 1917 In: <http://www.valka.cz/10947-Tarnopolsky-ustup-1917>, (12. 1. 2016)

⁴² Straka K.; Československá armáda, pilíř obrany státu 1918-1932; Ministerstvo obrany ČR, Praha, 2007, s. 3

vzniku Republiky československé a dalších nástupnických států. Rovněž přiznání oprávněnosti nároku na historické hranice českých zemí bylo považováno za vítězství, za které se zaplatilo krví, ale i penězi.⁴³

Ovšem klid zbraní Versailleský mír nepřinesl. Většina vojáků si neoddechla ani po podepsání příměří. Samotný návrat z front byl obtížný a zdoluhavý, přesto mnoho vojáků muselo bojovat ještě řadu měsíců po oficiálním skončení první světové války. Na mysli mám československé legionáře na Rusi, kteří zůstali uvězněni ve zmatcích ruské občanské války.⁴⁴ Nebyli však jediní, kdo si neodpočinul. Evropa i přes uzavřený mír zůstávala vcelku rušným místem. Německo se zmítalo v nepokojích poválečné a společenské krize. V nově ustanoveném Království Srbů, Chorvatů a Slovinců se upevňoval nový režim. V Itálii nastala společenská deziluze z výsledku mírových jednání, ve kterých Itálie nezískala zdaleka tolik, kolik požadovala. V Maďarsku došlo k politickému převratu a vzniku komunistické Republiky rad, která během roku 1919 vstoupila do války s Československem a Rumunskem. A pro Čechoslováky to toho roku byla již druhá válka. V lednu roku 1919 zahájilo Československo, po marném protestu pro porušení prozatímní dohody ze strany Polska, válku o Těšínsko. Byla rozpoutána i polsko-ruská válka o oblasti dnešního Běloruska a Ukrajiny.

V důsledku těchto událostí panovala shoda, že je nutno zajistit status quo versailleského mírového systému. Bylo žádáno jeho potvrzení a současně jeho garantování stvrzené podpisem další mezinárodní úmluvy. Byla to možnost pro středoevropské státy, jak mohly pojistit své postavení vůči revizionistickým snahám poražených zemí (zvláště Německa a Maďarska). Jednání v Locarnu v roce 1925 pozici Republiky československé vzhledem k jejímu západnímu sousedu – Německu – nezlepšila.⁴⁵ Ani zde nebyly hranice garantovány mezinárodní dohodou (mimo ustanovující mírové smlouvy). Poslední naděje v mezinárodní politiku se tak upínala k odzbrojovací konferenci v Ženevě, která se konala v letech 1932 až 1934.⁴⁶

⁴³ Tzv. poplatek za osvobození či také liberační poplatek. Byl uložen vítěznými mocnostmi za osvobození národů z rakousko-uherského státu. Celková suma činila 1,5 mld. zlatých franků. Republice československé byla uložena plná polovina, tj. 750 mld. zlatých franků. V přepočtu to bylo necelých 5 mld. Kč. In: Dr. Josef Hladký; Památník Ministerstva financí za prvních 10 let republiky Československé. Odd. 19 pro věci reparační a provádění mírových smluv, s. 9 In.: <http://www.mfcr.cz/cs/o-ministerstvu/sluzby-verejnosti/odborna-knihovna/z-historie-mf/2013/historicke-publikace-o-ministerstvu-fina-13236>

⁴⁴ Československé legie v Rusku ovládly obrovské plochy země. Vlastnily továrny, doly a úseky Transsibiřské magistrály, po které se dopravily do přístavu ve Vladivostoku a odtud loděmi do Spojených států. Nakonec je čekala cesta do kontinentální Evropy a po železnici až do nově vzniklé Republiky československé.

⁴⁵ Výsledkem locarnských jednání měl být garanční pakt o neměnnosti hranic Německa. Nakonec byly stvrzeny pouze německé západní hranice. Východní hranice tedy bylo možno revidovat, což vytvářelo nebezpečí nejen pro Republiku československou, ale především pro Polsko a jeho Gdaňský koridor.

⁴⁶ V roce 1933, během jednání v Ženevě, vznikl z italského návrhu Pakt čtyř. Jedním z důsledků neúspěchu této konference byla snaha Francie o sblížení se SSSR, což vyústilo v podpis bilaterální dohody v roce 1935. Ta byla na návrh Edvarda Beneše přetvořena v témže roce v trojstrannou dohodu Francie, SSSR a ČSR.

Republika československá se od počátku musela zabezpečovat politicko-diplomaticky. Skutečně obstát mohla ale pouze s vlastní armádou.⁴⁷ Vojsko Republiky československé bylo ovšem z větší části mimo její hranice, protože páteří ozbrojených sil formované republiky se měli stát vojáci-legionáři. Muži, kteří bojovali za státní a národní svobodu v rámci jiných spojeneckých vojsk. Mnozí z nich přinesli nejvyšší oběť, vlastní život. Jejich uvědomělost a sebeobětování byly pramenem pocitu vlastní výjimečnosti. Onen pocit byl podporován taktéž politiky. Byli to legionáři, kdo nedbali nebezpečí a odhodlali se k činům, k boji za svobodu národa a existenci státu. Bojovali i za ty, kteří dobře a věrně sloužili c. a k. monarchii, a legionáři tak byli pokládáni za reprezentanty celého národa.⁴⁸

V předchozím odstavci jsem se zmínil o nutnosti hájit státní území vícero prostředky a o zásluhách legionářů. Bylo by však velmi zkreslující mluvit jen o zásluhách jedněch, přestože si události vyžádaly přítomnost dalších. Ponechme stranou politiky a jejich hry. Zůstaňme ve vojenské oblasti.

Vyhlídky Republiky československé, jak jsem zmínil, byly v roce 1918 neveselé. Němci v českých pohraničních oblastech vyhlásili vlastní autonomní celky s cílem připojit je k Německému Rakousku. Slovensko bylo pod maďarskou kontrolou a maďarské jednotky se k ústupu měly opravdu pomalu. Polsko se nehodlalo smířit s možností, že Těšínsko případně Republice československé a snažilo se tuto variantu zhatit. A tehdy bylo třeba hájit zájmy a hlavně hranice nové republiky. Kdo je měl ale bránit, když se největší československé legionářské vojsko teprve probíjovávalo Sibiří k dalekým ruským přístavům na pacifickém pobřeží? Nezbyvalo než povolát dobrovolníky, členy Sokola, české námořníky z rakousko-uherských námořních sil a také důstojníky již neexistující rakousko-uherské armády. Byli to právě vojáci c. a k. monarchie, sokolové a navrátilivší se francouzští a italské legionáři, kdo bok po boku bojoval o republiku s Němci, Poláky⁴⁹ a Maďary.⁵⁰ Po uklidnění této rozjitřené doby můžeme hovořit konečně o míru.

Československý stát tedy vznikl a byl budován podle mého soudu na několika pilířích - politická garnitura v čele s T. G. Masarykem, čechoslovakismus, demokracie, Versailleský mírový systém a konečně legionáři a formující se legionářská tradice vytvářející svébytnou exkluzivitu legionářského společenství.⁵¹ Jednak se na ní podíleli sami legionáři, kteří svoji

⁴⁷ Straka K.; Československá armáda, pilíř obrany státu 1918-1932, Ministerstvo obrany ČR, Praha, 2007, s. 3

⁴⁸ Generál V. I. Sidorin; Zborov a jeho politický a strategický význam, Svaz ruských válečných invalidů, Praha, 1934, s. 25-26

⁴⁹ Bílek Jiří; Kyselá těšínská jablčka. Československo-polské spory o Těšínsko 1919, 1938, 1945., Epocha, Praha, 2011

⁵⁰ Tomášek Dušan; Nevyhlášená válka, Epocha, Praha, 2005

⁵¹ Například: mohli se vzájemně oslovovat „bratře“ bez ohledu na hodnostní postavení, a tudíž vojenský řád.

výjimečnost pocítovali, a zároveň politici, kteří v ní spatřovali vhodné téma a prostředek pro vlastní zviditelnění. Tento jedinečný pocit se promítl i do nově vznikající armády. Její podstatou se stala legionářská tradice. Tato základní koncepce signalizovala odklon nové armády i státu od rakouské vojenské tradice a zaniklého mocnářství.

Pokud jsme si řekli, že čs. armáda byla vytvářena na legionářské tradici, měli bychom upřesnit, že se tak dělo až od přelomu let 1918 a 1919. Prvním vrchním velitelem čs. armády byl totiž bývalý příslušník císařského vojska polní podmaršálek Jan Diviš,⁵² který tuto funkci zastával spolu se starostou Československé obce sokolské JUDr. Josefem Scheinerem.⁵³ Poté byl 15. února 1919 jmenován do funkce náčelníka čs. armády fr. gen. Maurice Pellé. Jeho jmenování souviselo s přítomností zahraniční spojenecké vojenské mise.⁵⁴ Tato fr. mise měla do roku 1925 rozhodující vliv na budoucí vývoj armády a pomáhala Čechoslovákům - legionářům vytvářet nové vojenské struktury, vojenské školství a samotný hlavní štáb.

Vytváření vlastního čs. vojska bylo spojeno s mnoha komplikacemi. Bylo nutné vyřešit kromě nové struktury také nedostatek vyšších důstojníků mezi legionáři a jejich odbornost pro důstojnickou hodnost.⁵⁵ Gen. Maurice Pellé musel využít služeb bývalých vysokých důstojníků rakousko-uherské armády. Nechyběl mezi nimi již zmíněný polní podmaršálek Jan Diviš nebo polní podmaršálek Alois Podhajský. Do roku 1927 měli převahu na vysokých (především generálských) pozicích bývalí rakousko-uherská důstojníci. Tento stav se měnil pomalu. Výrazná změna nastala rokem 1927.⁵⁶ Staří c. a k. generálové odcházeli do penze, a proto se počet důstojníků, sloužících dříve v c. a k. armádě a převzatých do čs. branné moci, v roce 1928

⁵² Arm. gen. Jan Diviš (24. 10. 1862 - 8. 8. 1934) byl Čechem v rakouském vojsku. Na začátku války působil jako velitel v Sarajevu s působností na Bosnu a Hercegovinu. V listopadu 1914 se stal polním podmaršálkem a o dva roky později předčasně ukončil svoji kariéru. Přestěhoval se do Prahy. V roce 1918 ho pražský Národní výbor jmenoval vrchním velitelem čs. ozbrojených sil. Vytvořil Vrchní velitelství čs. armády a začal budovat její organizaci. V prosinci 1918 byl stažen z funkce vrchního velitele a byl jmenován velitelem Zemského vojenského velitelství se sídlem v Praze. V roce 1921 byl povýšen do hodnosti armádního generála (jako první čs. důstojník). Kariéru ukončil roku 1924, ale jako vojenský poradce působil až do roku 1925.

⁵³ JUDr. Josef Scheiner (21. 10. 1861-11. 1. 1932) byl právník, člen Sokola, tělovýchovný a veřejný činitel. Zasadil se o sjednocení českého Sokola a jeho propojení s podobnými slovanskými spolky. Roku 1887 se stal redaktorem časopisu Sokol. V roce 1906 se stal starostou českého Sokola. Podílel se na budování čs. armády. V letech 1918-1919 působil ve funkci generálního inspektora čs. ozbrojených sil.

⁵⁴ Československá armáda byla pod vlivem dvou zahraničních misí - italské a francouzské, což souviselo s návratem legií z Francie a Itálie. Během ledna 1919 došlo k přesunu všech kompetencí na francouzskou vojenskou misi. Funkci náčelníka Hlavního štábu zastával nejprve gen. Maurice Pellé a poté gen. Eugène Desiré Antoine Mittelhauser. V roce 1925 byl náčelníkem Hlavního štábu jmenován gen. J. Syrový a z francouzské vojenské mise se stal poradní orgán. Jejím náčelníkem byl gen. Louis Faucher, který v ČSR působil v letech 1926-1938.

⁵⁵ Francouzské a italské legie neměly jediného legionářského generála. Ruské legie na tom byly lépe, ale do roku 1920 byly na cestě. Zároveň někteří legionářští důstojníci nesplňovali požadavky pro svoji důstojnickou hodnost. Byly jim udělovány výjimky a možnost doplnění vzdělání.

⁵⁶ Babka M.; Legionáři v československé armádě, magisterská diplomová práce, Filozofická fakulta, Masarykovy univerzity, Brno, 2011, str. 45

snížil na 42 % a v roce 1937 na 22,7 % z celkového stavu důstojnického sboru.⁵⁷ Současně s odchody vojáků do penze každý rok přišly nové kádry z vojenských škol. Tito vojáci se stávali pokračovateli důležité vojenské tradice, jež jim byla předávána na Vojenské akademii v Hranicích, kde byli učitelé nejen francouzští důstojníci, ale také jejich českoslovenští kolegové z legií.⁵⁸

Výše uvedené řádky podávají obraz československé armády jako mozaiky ovlivněné koncepcemi z rakouského, francouzského a legionářského vojenství. Připočítejme fakt, že ani legionářský mýtus nebyl tvořen jednou formou, ale byla to živá myšlenka ovlivňovaná objektivními i subjektivními stavy samotných legionářů. Někteří z nich byli katolíky, jiným se zalíbily myšlenky komunismu, jiní preferovali apolitičnost a další nacionalismus. Otázky spojené s těmito rozdíly ponechávám stranou bádání, neboť nejsou pro potřeby této práce podstatné. Ať vycházel legionářský mýtus od kterékoliv názorové skupiny, hledám pouze jeho přítomnost. Legionářská tradice armády byla budována tak, aby vytvořila pevnou vojenskou strukturu, ale zároveň nezničila nic, co se již muselo vybudovat na jiných principech. Legionářská tradice jako oficiální linie československého vojska nemohla překonat rozpory mezi legionáři a c. a k. důstojníky. Navenek ale měla armáda působit jednotně.

Ve veřejném prostoru byla jednota demonstrována při vzpomínkových akcích. Například na den vítězství u Zborova nebo den vzniku samostatného československého státu se pořádaly velkolepé oslavy.⁵⁹ V ulicích bylo značné množství lidí, všude vlály státní vlajky. Panovalo všeobecné veselí. Oslavné akce doplňovala vojenská přehlídka. Vojsko jejím prostřednictvím manifestovalo nejen sílu, ale i soudržnost. Co měli tedy vnímat lidé dívající se na přichystanou vojenskou parádu? Prestiž? Hrdost? Strach? Mohli pocítovat rozdílnost mezi důstojníkem legionářem a bývalým c. a k. důstojníkem? Ne. Byli to jedni vojáci v jedné uniformě bojující za jeden stát a národ.

Během těchto momentů se vzpomínalo i na padlé. Nejen legionáře, ale všeobecně na všechny Čechy zemřelé v bitvách v rakouské, italské, francouzské nebo ruské uniformě. Nebylo zdůrazňováno, zda padli v císařském vojsku, nebo v legiích. Všichni, kteří padli, si zaslouží úctu a klid, protože se tak stalo v boji za svobodu, za stát, za občany.

⁵⁷ Pokorná A., Hofman P., Stehlík E.; Československá armáda 1918-1938, FMO – správa sociálního řízení, Praha, 1991, s. 44

⁵⁸ Činnost akademie byla zahájena oficiálně 5. 12. 1920. Prvním velitelem byl fr. gen. Kieffer a pod fr. vedením byla akademie až do roku 1923. Tehdy převzal vedení akademie gen. Vratislav Pech. Po něm následoval gen. František Hněvkovský (1926-1934) a gen. Otakar Zahálka (1934-1939). In.: <http://www.vhu.cz/exhibit/vojenska-akademie-v-hranicich-na-morave-1938/>, (12. 4. 2016)

⁵⁹ Straka K.; Souvislosti vědy a výzkumu s obranou Československé republiky, MO ČR, Praha, 2006, s. 25

V souvislosti s oslavami státních svátků a propagací armády je nutné se zastavit u postoje společnosti k armádě. Poměr civilistů k vojsku se během let výrazně proměňoval. Přestože mladá československá armáda vybojovala samostatný stát a v prvních dvou letech ho ubránila před vojenskou agresí sousedů, nebyl vztah veřejnosti vůči ní nijak vřelý. Příčiny tehdejšího negativistického pohledu na vojsko musíme hledat v poválečném antimilitarismu a pacifismu.⁶⁰ Ovšem během 30. let 20. století se vztah obyvatel k branné moci změnil. Lid byl přesvědčen o schopnostech a připravenosti armády a po napětí v květnu roku 1938 věřil v její odhodlání bránit vlast a sám takovou statečnost začal projevovat. Tato víra se ukázala v osudovém září 1938 při demonstracích lidu na náměstích československých měst.⁶¹ Neobjevila se ale z čista jasna.

⁶⁰ Důkazem je například vznik Společnosti národů, kde měly být mezinárodní problémy řešeny bez použití síly, tedy diplomaticky.

Rovněž odzbrojovací konference v Ženevě v letech 1932-1934, na které se mělo dojít shody v omezení zbrojení. In.: http://www.rozhlas.cz/brno/upozornujeme/_zprava/ecce-homo-odzbrojovaci-konference--406145, (12. 4. 2016)

S tímto souvisí fakt, že Republika československá dokonce předpokládala zrušení stálého vojska a vytvoření vojenských milicí. In.: <http://vojenskaakademiehranice.ic.cz/akademie.html>, (12. 4. 2016)

⁶¹ Mláka David; Archeologie legionářského mýtu v první Republice československé, bakalářská práce, Filozofická fakulta, Univerzity Karlovy, Praha, 2016, s. 7

Literatura jako místo střetu dvou přístupů k jednomu tématu

V této kapitole je mým záměrem hledat ve dvou konkrétních literárních dílech motivy odkazující k legionářskému mýtu. Proto jsem vybral díla s tematikou mírového i válečného života člověka během války. Mojí prioritou je ukázat nikoliv počátek, ohlas či konstruování, ale samotnou přítomnost legionářského mýtu v oblasti, která měla na formování podvědomí československých občanů v době první Republiky československé neopominutelný vliv. Důraz budu klást na momenty, které vyzdvihují nebo zesměšňují vojáky. Tyto situace budou přímo nebo nepřímo odkazovat k vojákům – legionářům a budou zaujímat určité stanovisko.

Humor a (versus) vážnost

Prvním počinem je známý válečný román Jaroslava Haška – *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*. Druhé dílo, jímž se budu zabývat a které stavím do opozice k předcházejícímu, je méně známý válečný román generála Rudolfa Medka – *Legenda o Barabášovi aneb Podivuhodná dobrodružství kapitána Mojmíra Ivánoviče Barabáše a Jozefa Jelítka, sluhy jeho*.

Obě díla se zabývají obdobím první světové války a osudy účastníků této události. Shodné tematické zaměření románů a podobná struktura díla nejsou výsledkem obyčejné náhody. Jednou z možných příčin této podobnosti je snaha Rudolfa Medka napsat dílo, které nebude válku bagatelizovat jako román Jaroslava Haška. Cílem Rudolfa Medka bylo vykreslení statečnosti vojáků, kteří se rozhodli porušit vojenskou přísahu, kterou dali habsburské dynastii, a stali se čs. legionáři a bojovali za samostatnost zatím neexistujícího státu. Naopak prioritou pro Jaroslava Haška bylo zesměšnit ať už Rakousko-Uhersko nebo první světovou válku a zobrazit vše s humorem a nadhledem.

Poválečná literatura je plná děl, která k válce přistupují s výčitkami. Autoři pracují s válečnými zážitky a povětšinou ukazují pouze zmar a ničení válkou zasažených míst i lidí.⁶² Jaroslav Hašek napsal román, který válku bagatelizuje, zesměšňuje habsburskou dynastii i monarchii, a zároveň se v něm objevuje posměšný přístup k vojenské symbolice. Tím se však Jaroslav Hašek pouští do kritiky armády a všech vojáků, kteří bojovali a mnozí z nich navždy dobojovali. Haškova kritika padá i na vojáky nového československého státu – na legionáře.

⁶² Příkladem může být E. M. Remarque a jeho dílo *Na západní frontě klid*, nebo E. Hemingway a jeho *Sbohem, armádo*.

Nová republika považovala legionáře za jedny ze svých budovatelů a samotní legionáři zaujali výjimečné postavení nejen v armádě, ale i ve společnosti. Proto jakékoliv znevážení či zesměšnění jejich úsilí, obětí i samotné osoby nebylo na místě. Přeneseně totiž relativizovalo samotný československý stát. Rudolf Medek začal psát svůj román jako obhajobu vojáků-legionářů a jejich činů. Oba autoři ve svých dílech zachycují obyčejné životy a příběhy, které poznamenala válka. Haškův román tedy nepřekypuje pouze vtipy a humorem, tak jako Medkovo dílo nenaplňuje jen vážnost.

Charakterizovat jednoznačně román Jaroslava Haška není možné. Jeho dílo bylo a je stále kontroverzní. Podstatou Haškova románu je kritika války, „*ukazuje směšnost a prázdnotu symbolů a autorit, monarchie i její ideologie*“;⁶³ a zesměšňování armád a jejich významu. Román Rudolfa Medka, jehož charakteristika je o něco snadnější, se také drží kritiky, která ovšem nesměřuje a priori k válce. Rudolf Medek poukazuje na odkaz legionářů, na oběti, které vojáci přinesli, a upozorňuje, že „humoristický“ Švejk není jediným možným výkladem. Svým dílem se Medek snaží bránit legionáře jako vojáky i muže, kteří přes veškeré riziko byli ochotni přinést nejvyšší oběť za něco, čemu věřili, a nikdo a nic by nemělo toto odhodlání znevažovat. Odpovídá to definici mýtu, jehož pravdivost stojí na víře, které je jakékoliv dokazování cizí.

Osudy dobrého vojáka Švejka byly napsány v letech 1921-1923. Legenda o Barabášovi byla vydána až v roce 1932. Vybrané pasáže jsou si velmi podobné. Ačkoliv mají podobný či dokonce identický námět, vyznívají rozdílně, a proto si dovoluji tvrdit, že Medek zařadil některé části záměrně v reakci na Haškova Švejka.

Následující odstavce stručně představí oba autory, protože nic neosvětlí důvody, které je vedly k danému způsobu psaní tak dobře, jako právě jejich životy. Autoři při psaní využili totiž i osobní zkušenosti.

Jaroslav Hašek se narodil 30. dubna 1883 v Praze. Jeho dětství bylo složité, protože otec zemřel na intoxikaci alkoholem, kterému sám spisovatel také v nemalé míře holdoval. Zážitky z cest po Balkánu zužitkoval ve svých povídkách. Redigoval několik časopisů (Ženský obzor, Svět zvířat). Typický pro něho byl smích a humor, což se projevilo v jeho osobním i profesním životě. V roce 1911 založil mystifikační Stranu mírného pokroku v mezích zákona jako reakci na politické poměry v Rakousku-Uhersku. V této době byl anarchistou. Po vypuknutí první světové války se dal naverbovat v Českých Budějovicích k 91. pěšímu pluku, se kterým byl dislokován na haličské frontě. Poté se nechal zajmout a strávil nějaký čas v

⁶³ Milan Zeman a kol.; Rozumět literatuře I. - Osudy dobrého vojáka Švejka, Státní pedagogické nakladatelství, Praha, 1989, s. 247

zajateckém táboře. V roce 1916 se přihlásil k československým legiím formujícím se v Rusku a s nimi se zúčastnil bitvy u Zborova v roce 1917. Po čase znovu změnil strany. „Bohém“ Hašek se přidal k bolševikům a vstoupil do Rudé armády. V Simbirsku se jako komunista stal pracovníkem politického oddělení Rudé armády. V bitvě o Samaru bojoval proti svým „bratrům“ z legií. V roce 1920 se vrátil do nové Republiky československé. V roce 1921 vyšel první díl Osudů dobrého vojáka Švejka. Dílo však nedokončil. Román dopsal Karel Vaněk. Nedodržel ale původní koncepci díla. Jaroslav Hašek zemřel roku 1923 v Lipnici nad Sázavou.

Rudolf Medek se narodil 8. září 1880 v Hradci Králové. Největší úspěchy získal především jako voják – legionář, když dosáhl generálské hodnosti v březnu 1930.⁶⁴ Byl znám však také v publicistice, diplomatických službách či jako schopný organizátor. Krátce po jeho narození mu zemřela matka a otec ho nechal vychovávat svou švagrovou, sestrou Rudolfovy matky. Byl původně učitelem a začal učit v menších obcích kolem Hradce Králové. V roce 1913 však musel nastoupit k roční vojenské službě u 5. pěšího pluku v Pule. Využil projevujících se příznaků srdeční choroby a nechal se z armády propustit. Neodešel však na dlouho. Po vypuknutí první světové války byl v důsledku ztrát povolán k 18. pěšímu pluku v Hradci Králové a po důstojnickém kurzu byl převelen k 88. pěšímu pluku, se kterým se dostal na východní frontu.

Projevy jeho vlastenectví vyvrcholily v roce 1915. Tehdy přeběhl na stranu nepřítele – Rusů, kterým předal i cenné dokumenty a mapy, čímž si vysloužil pozornost ruské rozvědky.⁶⁵ Po administrativních formalitách byl převelen k výzvědné službě 22. armádního sboru. Jeho cílem bylo dostat se do České družiny, o které slyšel už na rakouské straně, a proto podal přihlášku. Ačkoliv byla žádost vyřízena kladně a on okamžitě vyrazil, přesun mu zabral mnoho času, protože ruské orgány ho považovaly stále za zajatce. Když se dostavil do Kyjeva, z České družiny už byla „Československá brigáda, která však stále fungovala rozptýleně“.⁶⁶ Nenárokoval si důstojnickou hodnost a nastoupil jako střelec v 6. rotě 1. československého střeleckého pluku. Účastnil se bitvy u Zborova spolu s Jaroslavem Haškem. Psal do legionářských časopisů, jakým byl kupříkladu Čechoslovan. Návrat čs. vojska z Rusi do nového státu měl po organizační stránce na starosti také právě Medek. V Republice československé působil jako ředitel Památníku odboje a stál u zrodu významné organizace – Československé

⁶⁴ http://www.valka.cz/clanek_10457.html, (10. 1. 2016)

⁶⁵ http://www.valka.cz/clanek_10457.html, (10. 1. 2016)

⁶⁶ http://www.valecnehroby.army.cz/hm/3_0_1.html, (10. 1. 2016)

Češi v ruské armádě vykonávali výzvědnou službu. Česká družina tedy byla sice kompaktní jednotkou, ale její příslušníci vykonávali svou práci u více ruských jednotek. Teprve utvořením Československé brigády došlo ke shromáždění všech Čechů a Slováků a bojovému nasazení.

obce legionářské. Byl vyznamenán britskými, francouzskými i československými medailemi a řády. Zahraniční vyznamenání vrátil po mnichovských událostech roku 1938 jako projev svého zklamání a rozhořčení. Zlomený a zničený zemřel v roce 1942 v Praze týden před svým penzionováním.

Ještě před samotným příběhem

Přistupme už ale přímo ke komparaci obou románů. Porovnávání nebude děleno na obecnou a konkrétní část, protože tato díla byla napsána jako celek a já jejich strukturu hodlám zachovat, a proto budu postupovat tak, že jako první bude vždy ocitováno dílo Jaroslava Haška a poté bude následovat ukázka z díla Rudolfa Medka, přitom vybrané ukázky spolu tematicky souvisejí. Důvod, který mě vedl k tomuto uspořádání, tkví v chronologické posloupnosti autorů.

Jaroslav Hašek svůj mnohastránkový a z literárního hlediska vynikající román napsal z mnoha důvodů, nebo možná jen z náhlého pohnutí mysli či z obyčejné touhy psát, která ho naplňovala. Ať už se přikloníme ke kterékoli možnosti, pravdou zůstává, že Haškov román o Švejkovi bude navždy rozdělovat společnost a bude ukazovat dobu zmaru a ničení trochu jinak než jiní. V tomto románu může každý čtenář najít to své. V Haškově díle je zachycena nesmyslnost války, kterou jako voják zažil, vojenská hierarchie, která je zesměšňována za své fungování postaveném na „hloupém“ drilu a vynucené slepé poslušnosti, státní byrokracie, která ani zdálky nepoznala preciznost, parodovaná církev či rozličné lidské příběhy, které i přes všechnu hrůzu a utrpení války dál pokračují, protože zastavit se nemohou.

„... Dnes můžete potkat v pražských ulicích ošumělého muže, který sám ani neví, co vlastně znamená v historii nové velké doby.

(...) Kdybyste se ho otázali, jak se jmenuje, odpověděl by vám prostince a skromně: „Já jsem Švejk...“

A tento tichý, skromný, ošumělý muž jest opravdu ten starý dobrý voják Švejk, hrdinný, statečný, který kdysi za Rakouska byl v ústech všech občanů Českého království a jehož sláva nezapadne ani v republice.

Mám velice rád toho dobrého vojáka Švejka, a podáváje jeho osudy za světové války, jsem přesvědčen, že vy všichni budete sympatizovat s tím skromným, nepoznaným hrdinou“.⁶⁷

⁶⁷ Jaroslav Hašek; Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války - Díl I., Československý spisovatel, Praha, 1983, s. 9

Úvodní kapitola Haškova románu nezačíná žádnou zpovědí, proč se autor pustil do takto rozsáhlého a komplikovaného díla. Nerozebírá zde vůbec své motivy k právě tomuto vyobrazení první světové války, ale zaobírá se ústřední postavou - Švejkem. Pasáž o vlastnostech Švejka působí zvláštním nádechem na smysly čtenáře. Evokuje částečně život autora, který žil zcela mimo společenské normy, patrně se i cítil nepříjemně ve společnosti svázané mnoha pravidly, která považoval snad za zbytečná. Nedostává se mu porozumění ani pochopení a přitom je známý a slavný. Poměrně veliká ironie osudu.

V úryvku taktéž připomíná rozpad rakouského soustátí a vznik nástupnických států předně Republiky československé. Jaroslav Hašek se stylizuje do postavy Švejka, protože stejně jako Švejk tak i Hašek jsou postavy z monarchie, které se v republice neztratí. Domnívám se, že Švejk je jistým únikem Haška z reality.

Abych dokončil obraz k úvodu Haškova románu, je nutno zmínit se o sporu, který se patrně nikdy nepodaří definitivně rozřešit a který se týká právě ústřední postavy – dobrého vojáka Švejka. Na otázku, kdo je Švejk, neexistuje jednoduchá odpověď. „*Je to prohnáný chytrák předstírající hloupost, nebo hlupák, který oddaně slouží vojenské vrchnosti? Je jeho chytrost uvědomělá a je uvědomělé předstírání blbosti „ve vyšším zájmu“, nebo jde o to, zachránit si kůži z válečných jatek“?*⁶⁸ Ať tak či onak možná není důležité, kdo to je, ale kým je. A dobrý voják Švejk je laskavým a dobrosrdečným člověkem.

Rudolf Medek napsal o několik stránek kratší a po literární stránce trochu jinak propracovaný román než Jaroslav Hašek. Autor není jen spisovatel, ale také voják a román díky tomu dostal zvláštní nádech odbornosti a přímočarosti. Vojensky přesné popisy bitev, válečných úspěchů v bitvě a počty zajatců či ukořistěných děl a kulometů jsou vyličený slovy spisovatele – vojáka. V tomto románu tedy nemůžeme hledat množství vzletných frází, honosné či zdlouhavé monology o něčem, co s právě probíhajícím dějem příliš nesouvisí, ačkoliv se někde vyskytnou, ovšem s důrazem přímého připodobnění k osobnosti Švejka. Hlavní hrdina, kapitán Mojmir Ivánovič Barabáš, má totiž podobné vlastnosti jako Švejk – kupříkladu častokrát vypráví zdlouhavé příběhy, které prakticky nesouvisí s právě položenou otázkou. Podle mého názoru je jakýmsi Donem Quijotem ve válečné vřavě.

„Spisovatel chce říci, že kapitán Mojmir Ivánovič Barabáš je zde, aby nenařikal na válku po vzoru všech, kteří přešli před Vašima očima, blahorodí čtenáři, za těch deset let až patnácte let

⁶⁸ Balajka B., Soldán L., Charous E.; Přehledné dějiny literatury II., Fortuna, Praha, 1995, s. 52

s usazenými nebo přestrašenými očima, i vypravovali Vám, že válka, cokoli činí, zlo jen činí – a nic víc, než zlo a zlo. Kapitán Barabáš vzal si do hlavy dosti nepopulární myšlenku, že válka je dílo lidské (mohlo by to být, probůh, dílo boží?) a že lidé, přes to, že zabíjejí, jsou u veliké většině dobří anebo touží po dobrých věcech, užitečných duši i tělu člověka. Kapitán Barabáš sám je hříšník, ... Tento voják má tisíc a jednu příčinu naříkat na válku. Neboť od samého počátku jest její kořistí, ...

A přece kapitán Barabáš nenaříká. Je mužský muž (jsou nemužští a hlavně nemužní muži...) a proto hledí, aby se procházel slzavým údolím pokud možno bez slzí“.⁶⁹

Důvody, které vedly Rudolfa Medka k napsání pojednávaného díla, se týkaly především snahy spisovatele – legionáře reagovat na autory píšící o první světové válce, a to zvláště na Jaroslava Haška, který vydal svůj válečný román o Švejkovi. Oproti Jaroslavu Haškovi však Rudolf Medek na začátku celého díla udává jasný cíl svého psaní.

V ocitované pasáži Rudolf Medek objasňuje příčinu vzniku díla. Hned ze začátku se autor opírá do všech, kteří před ním vyjádřili názor na první světovou válku, a to způsobem pro autora ne příliš vhodným – nářkem a usazenými očima. Spisovatel rovnou uvádí, že hlavní hrdina nebude naříkat na válku po vzoru ostatních, což je pro Rudolfa Medka nepřijatelný způsob vyjádření názoru na předcházející události. Kapitán Mojmír Barabáš nebude vyprávět svůj příběh jako ustrašený zajíc ani jako uplakaná panenka, ale jako obyčejný člověk – hříšník, náchylný k chybám a omylům, ale toužící uchovat si svůj život a žít. Voják, který plní rozkazy a dodržuje stanovený řád, se neliší od řemeslníka nebo úředníka. Tím dává najevo, že pro něho je silný ten, kdo si nestěžuje a kdo se osudu postaví. Ten, kdo se rozhodne vzepřít a bojovat. Asociuje legionáře, kteří přes nebezpečí, jež jim hrozilo při zajištění (poprava za zradu c. a k. monarchie), dezertovali a vytvořili bojové skupiny na všech frontách a bojovali za svobodu národa. Nestěžovali si, ale konali.

Válka, kterou Rudolf Medek též zmiňuje v této úvodní části, je dle jeho názoru dílem lidským. Úkolem hrdiny románu je ukázat lidem, že válka je přítomna ve společnosti a nepřináší jen katastrofu. I přes veškerou svou ničivost válka nezastaví lidské životy. Ty se musejí dál žít a lidé, ačkoliv jsou figurkami na obří šachovnici, musejí pokračovat, ať je čeká cokoliv.

Především kritizuje názory těch, kteří válku odsuzovali jako pouhý zmar, z něhož nic dobrého nevzešlo, kteří odsuzovali vojáky, kteří zabíjeli jako vraždící stroje bez slitování a s použitím nejmodernějších (na tehdejší dobu) zbraní, jakými byly bojové chemické látky,

⁶⁹ Rudolf Medek; *Legenda o Barabášovi*, Jos. R. Vilímek, Praha, 1932, s. 7

plamenomety, letadla či tanky. Pro Rudolfa Medka byla válka náročná, ale jejího konce se dočkal a nenavrátil se do rakouského soustátí, ale do osvobozené vlasti, kterou spoluvytvářeli právě muži v cizích uniformách na frontách v zákopech Rakousku nepřátelských. Z války, kterou většina tak kritizuje, přece jen vzešlo něco dobrého.

Oba spisovatelé píšou o lidech, kteří neměli jinou možnost než se snažit o to, aby přežili, někteří se dokonce podíleli i na tom, že se staré ztrouchnivělé mocnářství rozpadlo a vznikla osamostatněná vlast s nadějí na svobodu a lepší budoucnost. Rudolf Medek se zde zastává vojáků a především legionářů, protože oni byli argumentem pro vznik samostatného československého státu a byli jeho součástí – i když v armádě nezůstali navždy.

Důležitost času

Časové zařazení románů bude prvním rozdílem, který jako čtenáři poznáme a který není vůbec náhodný. Málokdo by se pozastavil právě u tohoto faktoru, ale právě on je základním kamenem obou děl. Čas je od dob antiky považován za jeden z pilířů nejen literárních děl. Autoři zmíněných prací si s časem pohrávají tak, aby seděl do konstrukce, kterou chtějí vytvořit. Podrobně se podívejme na několik řádků z první kapitoly o vojáku Švejkovi.

„Tak nám zabili Ferdinanda,“ řekla posluhovačka panu Švejkovi, který opustiv před léty vojenskou službu, když byl definitivně prohlášen vojenskou lékařskou komisí za blba, živil se prodejem psů, ošklivých nečistokrevných oblud, kterým padělal rodokmeny.

Krom tohoto zaměstnání byl stížen revmatismem a mazal si právě kolena opodeldokem.

„Kterýho Ferdinanda, paní Müllerová?“ otázal se Švejk, nepřestávaje si masírovat kolena, „já znám dva Ferdinandy. Jednoho, ten je sluhou u drogisty Průši a vypil mu tam jednou omylem láhev nějakého mazání na vlasy, a potom znám ještě Ferdinanda Kokošku, co sbírá ty psi hovínka. Vobou není žádná škoda.“

„Ale, milostpane, pana arcivévodu Ferdinanda, toho z Konopiště, toho tlustýho, nábožnýho.“

„Jéžišmarjá,“ vykřikl Švejk, „to je dobrý. A kde se mu to, panu arcivévodovi, stalo?“

„Práskli ho v Sarajevu, milostpane, z revolveru, vědí. Jel tam s tou svou arcikněžnou v automobilu“.⁷⁰

⁷⁰ Jaroslav Hašek; Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války - Díl I., Československý spisovatel, Praha 1983, s. 13-14

Děj začíná slovy o smrti Ferdinanda. Otázka, kterého že Ferdinanda zastřelili, je směšná a ironická. Na druhé straně ukazuje pravou podstatu lidského chování, protože ne každý by hned věděl, o jakém Ferdinandovi je řeč. Zajisté se myslí Ferdinand d'Este, jehož zastřelili v Sarajevu 28. června 1914, avšak Švejkova reakce jasně deklaruje, v jakém duchu bude laděn i zbývající děj. Zároveň jím doplněná informace o dva Ferdinandy, které Švejk zná, naprosto bagatelizuje smrt zavražděného následníka trůnu. Podstatou pasáže je ironie a znemožnění jakéhokoliv soucitu se smrtí následníka trůnu.⁷¹

Od toho dne zbývalo do rozpoutání první světové války právě 30 dní. Líčení o osudech dobrého vojáka Švejka tak začíná ještě v době jakéhosi podivného míru a ve stále existujícím mocnářství. Úvodní situace dělá z politicky závažné události frašku a utahuje si z habsburského domu. To v čtenáři vyvolává pocity, že Jaroslav Hašek habsburské vládce a ani Rakousko-Uhersko neměl příliš v lásce. Nesmíme se však nechat unést unáhlenými výroky, že dílo je pouhou satirou na panovnickou dynastii. Tento šprým je zlehčením celé situace, ale určitě není cíleným odporem vůči Rakousku. Jaroslav Hašek byl v době Rakousko-Uherska anarchistou a, jak uvidíme v následujících příkladech, humorně zobrazuje téměř každou situaci zachycenou v románu. Označovat ho tedy za jakéhosi protirakouského spisovatele je dle mě nevhodné.

Následující citovaná část je rovněž z první kapitoly, ale nyní z díla o kapitánovi Barabášovi.

„Moskali“⁷²! vzkřikl posléze Jelítko, i přiskočil k svému pánu.

Pomyslíl pak sobě, že tohle se jim až dosud nestalo, ačkoli se píše už dne 2. července 1917. A ačkoli viděl dole na Mogile nápis, hlásající, že kdo dobude těchto zákopů, zničí Rakousko-Uhersko. „Mogila je tedy v prachu . . . A Rak . . . eh!“ vzdychl Jelítko.⁷³

2. červenec 1917 byl ve válce den jako kterýkoliv jiný, ale z pohledu některých osob byl významným milníkem v historii. Právě tohoto dne došlo k bitvě u Zborova, k bitvě, jež se stala počátkem boje československých legií na Rusi jako konsolidované síly za samostatnost své domoviny. Jak jsem psal již výše, bitva u vesnice Zborov nezměnila průběh světové války a v jejich vojenských dějinách má nepatrné místo.⁷⁴ Stala se však milníkem českých dějin, který

⁷¹ Balajka B., Soldán L., Charous E.; Přehledné dějiny literatury II., Fortuna, Praha, 1995, s. 52

⁷² Moskal – označení Rusů bez ohledu na etnicitu, náboženské vyznání nebo ideologické přesvědčení. Pejorativní podtext.

⁷³ Rudolf Medek; Legenda o Barabášovi, Jos. R. Vilímek, Praha, 1932, s. 21

⁷⁴ Jan Galandauer; 2. 7. 1917 Bitva u Zborova, Havran, Praha, 2002, str. 79

byl oslavován a připomínán po dobu první republiky. Tento den 2. červenec byl a dnes je znovu významným dnem československé respektive české armády.

V krátkém citovaném úryvku je vše podstatné, co chtěl autor říci. Symbol legií a legionářů se skrývá v onom datu 2. července 1917. K němu upínali vojáci zraky, když bylo zle, protože tehdy dokázali skutečně nemožnou věc. Dobyli rakousko-uherské a německé obranné pozice a ukázali celému světu, jakými vojáky disponuje neexistující stát.⁷⁵ Natolik překvapili nejen ruské nadřízené, kteří se káli za své pohrdání těmito špatně vyzbrojenými muži, jichž bylo pomálu, ale i německé a rakouské velitele. Vydobyli si respekt na obou stranách fronty. „U Zborova naše vojsko poprvé vystoupilo v poli jako bojující jednotka. Do té doby českoslovenští vojáci vykonávali na ruské frontě službu výzvědnou; u Zborova vystoupili jako jednotka bitevní“.⁷⁶

Mogila – název pro silně opevněný kopec tyčící se nad zákopy. Tento moment odkazuje na zničení rakouského soustátí. Zde projevuje Rudolf Medek vlastenectví a připomíná, proč legie vznikly, proč v nich Češi bojovali a za co vlastně umírali. Úvodní řeč se dotýká přání vlastenecky a radikálněji smýšlejících Čechů, kteří už v roce 1914 nastoupili cestu zničení Rakousko-Uherska a přihlásili se do cizinecké legie ve Francii a do ruské carské armády. V té době ani vůdci zahraničního odboje, T. G. Masaryk nebo Edvard Beneš, neuvažovali o zničení Podunajské monarchie.

Předchozí úryvky z díla Rudolfa Medka nabádají k tomu, že nad padlými legionáři nemáme plakat (úvodní řeč), ale s hrdostí a pýchou připomínat jejich odkaz a nedopustit (bitva u Zborova), aby byla jejich smrt zbytečná. S tím zase souvisí motiv „Neznámého vojína“⁷⁷, který jako symbol připomíná obrovské ztráty a utrpení vojáků v zákopech první světové. Každý z národů bojujících ve Velké válce má svého neznámého hrdinu. Také Československá republika měla svého padlého. V českém prostředí však nejde přímo o Neznámého vojína, protože byl vybrán ze 190 padlých legionářů, pochovaných 2. července 1917 po bitvě u Zborova.⁷⁸ Důvod, proč byl vybrán legionář, je zjevný. Nový stát vybudovaly spojené síly legionářů a politiků doma i v zahraničí, nikoliv vojáci bojující v řadách c. a k. armády.

Ostatky Neznámého vojína byly vyzvednuty ze společného hrobu u obce Cecové v okrese Zborov a dopraveny do Prahy. Uloženy byly v kapli Staroměstské radnice za přítomnosti zástupců československé vlády, poslanců a senátorů, občanských organizací, legionářů a čestné

⁷⁵ Zpráva ruského vrchního velení z 3. července 1917, jež informuje o úspěchu 4. finské divize a čs. brigády.

⁷⁶ Masaryk T. G.; Politický význam Zborova, Československý legionář, ročník I., číslo 25, 27. června 1919, s. 1

⁷⁷ Jan Galandauer; 2. 7. 1917 Bitva u Zborova, Havran, Praha, 2002, s. 90

⁷⁸ Jan Galandauer; 2. 7. 1917 Bitva u Zborova, Havran, Praha, 2002, s. 89-90

stráže. S ostatky byla dovezena i prst' z bojišť u Zborova, Bachmače, Sibíře a jiných. Byla uložena do zdiva Staroměstské radnice.⁷⁹

Tento motiv je důležitým z hlediska odkazu habsburské monarchie. Dne 21. 6. 1621 bylo na Staroměstském náměstí popraveno 27 českých pánů. Hrob Neznámého vojína symbolizuje ty muže, kteří přinesli nejvyšší oběť na oltář národní svobodě.

Ovšem projevuje se zde ještě jeden aspekt. Když Jelítko končí svoji řeč, povzdychne si. Zde je zachycen vnitřní stav vojáků, kteří bojují v rakousko-uherských uniformách. Bojovat za monarchii, nebo za republiku? Tak jako Jaroslav Hašek odráží své zážitky, tak Rudolf Medek zrcadlí ty své. Jeho osobním vnitřním dilematem mohla být – a patrně byla – tato otázka. Mám dezertovat z armády, jíž jsem přísahal věrnost, kvůli národu, jemuž chci být věrný? V Jelítkově závěrečné větě se odráží prvopočátek tohoto rozporu většiny, kteří bojovali v zákopech první světové války a dezertovali na stranu Dohody, nebo setrvali v zákopech c. a k. monarchie. Rudolf Medek se rozhodl pro dezerci a pro boj za vymanění vlasti z vídeňského područí. Můžeme soudit, že tuto pasáž Rudolf Medek vložil pouze pro to, aby ukázal, že jejich rozhodnutí nebylo lehké a nedokázali se k němu odhodlat všichni. Důsledky jejich činu byly dalekosáhlé, ovšem ti, jež se tak rozhodli, přijali a nesli si je s sebou až do konce války a také po jejím skončení.

Uniforma dělá vojáka

Podstatným rozdílem v obou dílech je přístup k vlastenectví a armádě a její symbolice. Toto velmi dobře zobrazují následující úryvky, které jsem z textu vypíchl. Část ze Švejka se týká nálezů ruské uniformy a převlečení se do ní.

„Odpůldne Švejk došel k malému rybníku, kde se setkal s jedním ruským uprchlým zajatcem, který se tu koupal a při spatření Švejka dal se nahý, jak vylezl z vody, na útěk.

Švejk byl zvědav, jak asi by mu slušela ruská uniforma, která se zde válela pod vrbičkami, svlékl svou a oblékl si ruskou uniformu nešťastného nahého zajatce, který utekl od transportu ubytovaného ve vesnici za lesem. Švejk přál si, aby sebe viděl důkladně zrcadlit ve vodě, proto chodil tak dlouho po hrázi rybníka, až ho tam našla patrola polního četnictva, která hledala ruského zběha. Byli to Maďaři a Švejka přes jeho protesty odtáhli na etapu v Chyrówě, kde ho

⁷⁹ Jan Galandauer; 2. 7. 1917 Bitva u Zborova, Havran, Praha, 2002, s. 91-92

zařadili do transportu ruských zajatců určených pracovat na opravě železniční trati směrem ku Přemyšlu“.⁸⁰

Člověk má vždy nějaký důvod ke svému jednání. V tomto případě však je nedostatečně říci, že motivem pro převléknutí se z rakouské do ruské uniformy byla čirá zvědavost, módní hodnota nebo praktičnost ruské uniformy. V této situaci Jaroslav Hašek spojuje zaprvé svoji osobnost vtípalka, která se projevuje ve všech ohledech jeho tvorby a zadruhé parodování hodnot, ať už patří čemukoliv. Zde zesměšňuje nošení uniforem. Nezesměšňuje však jen nošení uniformy jako symbolu, ale utahuje si z pocitu sounáležitosti, kritizuje vlastenectví, které ale dalo vzniknout legiím na všech frontách. Tímto se opírá krom jiného také do legionářů. Pro Švejka to jsou obyčejné šaty, které nosí, aby nebyl nahý. Ale vojenský „mundúr“ má hodnotu, protože identifikuje nositele s nějakou skupinou a přinejmenším navenek i s jejími hodnotami. Tento pocit identifikace se s určitou skupinou lidí a také státem Jaroslav Hašek vykreslenou situací bagatelizoval.

Následující úryvek popisuje převléknutí kapitána Barabáše a jeho sluhy do ruských uniforem. Tím se stávají příslušníky Československé brigády nejen na papíře, ale symbolicky potvrzují svou novou totožnost a vyjadřují loajalitu vůči carské armádě a čs. vojsku na Rusi.

... „Zatím Barabáš i Jelítko seděli tu polonazí, ale šťastní, že mají drahocenné uniformy s krku i s těla.“

... „Opolčenci sňali štyky⁸¹ s vintovek a klidně zavěsili pušky přes ramena na řemení jako znamení, že jejich služba je skončena, a že se půjde na čaj. Byli tu teď čtyři zemljáci, čtyři ruští vojáci, krajané...“.⁸²

Aby byl text úplný, doplním, že Barabáš a Jelítko byli dovedeni dvěma opolčenci⁸³ k Židovi, který jim prodal dvě ruské uniformy za dvě rakousko-uherské. Na rozdíl od Haškova Švejka převlékajícího se jako by nic bez zjevného důvodu, je v Medkově textu patrná radost ze svlečení rakouských stejnokrojů a z obléknutí těch ruských. Příčinou optimismu je nová identita

⁸⁰ Jaroslav Hašek; Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války - Díl III., Československý spisovatel, Praha, 1983, s. 259-260

⁸¹ Štyky = bodáky, In: Medek Rudolf, Vaněk Otakar, Holeček Vojta; Obrázková kronika československého revolučního hnutí na Rusi 1914-1920, Památník odboje, Praha, 1926, s. 828

⁸² Rudolf Medek; Legenda o Barabášovi, Jos. R. Vilimek, Praha, 1932, s. 21

⁸³ Opolčenec = bulharský dobrovolník bojující za svobodu Bulharska v rusko-turecké válce 1877-1878, v tomto kontextu spíše stráž

majitelů dvou ruských oděvů. Nyní se z rakousko-uherského důstojníka a jeho sluhy stali ruští vojáci. Důkazem je fakt, že doprovod obou vězňů sejmul bodáky a byli od sebe k nerozeznání. Měli stejného nepřítele.

Rudolf Medek zde pracuje s příslovím „šaty dělají člověka“ zcela jinak než Jaroslav Hašek. A to úmyslným přestrojením, které symbolizuje jejich rozhodnutí připojit se k dalším Čechům, kteří jdou bojovat za svobodu své vlasti. V rakousko-uherském „mundúru“ by šlo velice těžko stát se členy československého vojska na Rusi. Nyní jsou v ruských, slovanských uniformách, které jsou jejich srdci bližší.

Vylíčený moment symbolizuje příslušnost dle oblečení. Sdělují okolnímu světu, kým dotyčný je nebo za koho má být považován. Uniforma dělá z muže vojáka. Legionáři sloužili v cizích uniformách, tudíž byli ve službě cizího státu. Jaký byl rozdíl mezi legionáři a Čechy v rakouské uniformě? Předně ten, že legionáři působili v uniformách států, od kterých si slibovali, že zajistí národu svobodu. Nezodpovídali se Vídni, ale Paříži, Moskvě či Římu. Podstatou tedy je nikoliv bezděčné převléknutí jako u Haškova Švejka, ale cílené svléknutí starého rakousko-uherského šatu a obléknutí nové (nikoliv dle času vyrobení) uniformy. Už tento akt sám o sobě byl přinejmenším v Medkově literární fikci osvobozující.

Československé legie vznikly nejen svobodným rozhodnutím „svobodných“ (někteří byli zajatci) mužů v cizině, ale i obléknutím uniforem Rakousku-Uhersku nepřátelských států. Tento symbol, jakési mezinárodní cizinecké jednotky Čechů a Slováků, se ctíl v Republice československé, a to přímo na Pražském hradě. Hradní stráž byla oblečena do francouzské, italské nebo ruské uniformy. A ačkoliv měla československá armáda vlastní stejnokroje, tento moment se udržel až do protektorátu. Ostraha Pražského hradu coby symbolu české, respektive československé státnosti v legionářském hávu dokazuje živost legionářského mýtu, potažmo ukazuje jednu ze strategií potvrzování významu legionářství pro mladý meziválečný stát.

Rozkaz je rozkaz!

Armáda funguje na poslušnosti, drilu a kázni. Bez těchto náležitostí, bez pravidel by to byla jen skupina mužů (dnes i žen) ve stejném oblečení. Ovšem nelze rozkazy plnit jako stroj, který se nepozastaví a nezamyslí. Jsou totiž situace, kdy všechno, co bylo původně řečeno, musí jít stranou a je třeba použít zdravý rozum a uvědomit si uplatnitelnost rozkazu. V následujících ukázkách je zřetelný rozdílný přístup, který zaujali oba autoři k jednoduchému slovnímu spojení, jakým je armádní rozkaz.

„Není doma,“ řekl tvrdě Švejk, ale mladá dáma byla již v předsíni a kategoricky přikázala Švejkovi: „Odneste kufry do pokoje!“

„Bez svolení pana nadporučíka to nejde,“ řekl Švejk, „pan nadporučík přikázal, že nikdy nemám nic bez něho dělat.“

„Vy jste se zbláznil,“ zvolala mladá dáma, „já jsem přijela k panu nadporučíkovi na návštěvu.“ O tom mě není docela nic známo,“ odpověděl Švejk, „pan nadporučík je ve službě, vrátí se až v noci a já dostal rozkaz najít stájového pinče. Vo žádných kufrech a vo žádný dámě nic nevím. Ted' zavřu byt, tak bych prosil, abyste laskavě vodošla. Mně není nic voznámenýho a žádnou cizí osobu, kterou neznám, zde nemůžu nechat v bytě. Jako jednou u nás v ulici u cukráře Bělčickýho nechali jednoho člověka, a on si vtevřel šatník a utek. - Já tím nemyslím nic zlýho o vás,“ pokračoval Švejk, když viděl, že mladá dáma se tváří zoufale a pláče, „ale rozhodně zde nemůžete zůstat, to přece uznáte, poněvadž celej byt je mně svěřenej a já jsem za každou maličkost zodpovědnej. Proto vás ještě jednou žádám velice laskavě, abyste se zbytečně nenamáhala. Dokud nedostanu rozkaz od pana nadporučíka, neznám bratra. Je mi opravdu líto, že musím s vámi takhle mluvit, ale na vojně musí být pořádek“.⁸⁴

Rozkaz, který Švejk dostal od svého nadporučíka, plnil až přehnaně svědomitě. Rozkaz, že nemá nic dělat bez vědomí nadřízeného, byl neporušitelný. A najít stájového pinče bylo pro vojáka Švejka zákonem a vše ostatní muselo stranou. Z tohoto důvodu Švejk odmítá vyhovět dámě, jež chce zůstat v bytě pana nadporučíka. Nekompromisně ji odmítá pustit do bytu, ačkoliv mohl situaci vyřešit bez neshod s onou dámou.

Hašek vyličenou situaci paroduje slepé plnění vojenského rozkazu, který je třeba vykonat, ať se děje cokoliv. S tím souvisí kritika rakousko-uherského armádního fungování, myšlení císařských důstojníků, kteří vydávali rozkazy, a myšlení vojáků, kteří tyto rozkazy plnili bez přílišného uvažování nad jejich podstatou. Tento princip se uplatňuje v každé armádě, čímž se dostávají pod Haškovu kritiku všechny vojenské struktury včetně legionářské.

Zajímavý je ovšem úryvek z Medkova románu, který líčí otočení kanonu rakouské strany do vlastních řad z rozkazu kapitána Barabáše.

⁸⁴ Jaroslav Hašek; Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války - Díl I., Praha, Československý spisovatel, Praha, 1983, s. 208-209

„Nejsou horší než vaši bratři v Abruzzách!“⁸⁵ rozkřikl se na něho obrlajtnant.⁸⁶ „Übrigens – Allesauf mein Kommando!“⁸⁷

Tento rozkaz jako snad každý rozkaz, zapůsobil magicky. Dělostřelci nevěděli ovšem zhruba, co se děje, oč běží. Ale měli rozkaz – a na nic jiného ve chvílích předešlé nejistoty nečekali, než na rozkaz.

Obrlajtnant Barabáš zažádal nejdříve důrazně mužstvo, jež stálo nablízku děla, odkud on pozoroval situaci, aby „obrátili kanon“. Jelítko vstal s batochu, aby to viděl.

Mužstvo v celku uposlechlo. Snad si myslelo, že nepřítel nějakým obchvatem je obešel a jejich velitel chce zemřít u svého děla do posledního muže“.⁸⁸

Obrátit kanon, velmi zvláštní rozkaz, který vydal velitel baterie⁸⁹ kapitán Barabáš. Takový příkaz lze vysvětlit snad jen možným prolomením vlastních linií nepřítelem a jeho rychlým průnikem do týlu. Avšak v takovém případě by bylo rozumné děla odvézt co nejrychleji z nebezpečné zóny, popřípadě znehodnotit jejich bojovou účinnost a evakuovat lidské síly. Situace, kterou Rudolf Medek popisuje, ovšem skrývá jiné vysvětlení, které neleží v rovině vojenské terminologie. Kapitán Barabáš je Čech, sloužící v rakousko-uherské armádě společně s muži z různých koutů monarchie. Je přesvědčeným vlastencem, ale také správným vojákem.

Podstatná je ale též reakce mužstva. Rudolf Medek popisuje otáčení děla jako ne zcela bezchybné a zmiňuje se o myšlenkách vojáků (domnívali se, že nepřítel je snad obešel). Vojáci si možná nebyli jisti příkazem, ale přesto ho uposlechli, protože rozkaz je rozkaz.

Danou pasáží, vypíchnutím rozkazu o otočení děl směrem do vlastních rakouských pozic, vyzdvihuje vlastenectví a odvalu obrlajtnanta Barabáše, který vzal všechnu odpovědnost i osud do vlastních rukou. Riskoval, hrál v podstatě vabank - v případě, že by se nedostal do zajetí, čekal by ho jistě vojenský soud pro zradu. Barabáš se bohužel nebo bohudík do zajetí dostal, ačkoliv netušil, co ho čeká. Ukázal tím, na čem mu skutečně nejvíce záleží. Na národě a jeho osudu, jenž pro něho nebyl lhostejný.

Zde Rudolf Medek zdůrazňuje hrdinství a vlastenectví všech, kteří se dali na stranu československých legií, o kterých se doslechli v rakouských zákopech. Nikdo však netušil, že právě u Zborova se proti sobě postaví prakticky jen čeští vojáci v cizích armádách a budou

⁸⁵ Abruzzo – jedná se o území rozkládající se ve střední Itálii východně od Říma při pobřeží Jadranského moře

⁸⁶ Obrlajtnant – důstojnická hodnost v c. a k. armádě, v dnešní armádě by mu odpovídal nadporučík

⁸⁷ „Übrigens – Allesauf mein Kommando!“ - v překladu „Mimochodem – vše na můj rozkaz!“

⁸⁸ Rudolf Medek; *Legenda o Barabášovi*, Jos. R. Vilímek, Praha, 1932, s. 19

⁸⁹ Baterie – vojenský termín pro dělostřeleckou jednotku, nejčastěji tvořenou 4 děly.

bojovat na život a na smrt. Věrnost národu, nebo věrnost státu a jeho mocenským složkám je pro Rudolfa Medka stěžejním bodem jeho myšlení.

Závěrem o dokladech legionářského mýtu v literárních dílech

V této kapitole byla hledána a dokládána existence legionářského mýtu v literární tvorbě. Bylo využito komparace dvou románů z období dvacátých a třicátých let 20. století. Jednalo se o Haškova Dobrého vojáka Švejka, který byl zástupcem satirického pohledu na válku a armádu jako takovou. Na straně obhájců armády, nedovolují si tvrdit, že války, stála Medkova Podivuhodná dobrodružství kapitána Mojmíra Barabáše. Oba autoři využívají svých válečných zážitků, které dodávají postavám reálnější podobu.

Medkova potřeba obhajovat vojáky - legionáře a jejich soky je dokladem důležitosti legionářského mýtu, který bylo nutno bránit před možnými útoky. Byť nepřímými. Některé pasáže jsou při bližším pohledu, jak jsme se přesvědčili, definicí mýtu, která byla uvedena v úvodu. Nedokazování a neověřování skutečnosti, ale pouhé přijetí faktu, že legionářství bylo takové a legionáři takoví, je jedním z cílů Medkova románu.

Jeho motivace je zřejmá. Sám byl součástí skupiny nazývané legionáři. Útok na ně byl útokem na něho samého. Současně to byl i útok na samotný československý stát, který byl s přispěním legionářů vybojován. Přestože ve svém díle Medek vojáky taktéž na některých místech zesměšňoval, ukazuje jeho román „správnou“ cestu, tedy cestu vojáka - legionáře. Obhajování legionářů také znamená, že legionářský mýtus nebyl podporován napříč všemi vrstvami společnosti, a ne všichni k legionářům vzhlíželi jako k zachráncům národní svobody. Proto bylo nutné jeho ideu šířit a prosazovat i v jiných oblastech společenského života.

Legionářský mýtus na filmovém plátně

Následující strany budou věnovány přítomnosti legionářského mýtu ve filmové tvorbě. Vznik filmu způsobil podobnou změnu jako vynálezy fonografu, rádia nebo letadla. Člověk najednou mohl zachytit věci, které se odehrávají kolem něho, a kdykoliv později si je promítat. Měl možnost připomenout si události, které mu třeba z paměti vypadly, nebo si je zidealizoval. Ovšem jednou z nejdůležitějších vlastností filmového umění, tak jako knih, novin nebo rádia, bylo, je a nadále bude formovat myšlení a paměť lidí. Záleží vždy na tom, co mají lidé vidět nebo čemu mají věřit, a tomu je potřeba přizpůsobit účel a okolnosti filmování.

Snímek, jemuž se budu v dalších odstavcích věnovat, nese jméno nejslavnější bitvy československých legií na Rusi, díky níž se proslavily jako bojová jednotka a získaly si respekt většiny účastníků Velké války. Tato bitva se odehrála 2. července roku 1917 u vesnice jménem Zborov a byla součástí velké letní ofenzivy gen. Brusilova. Byla to bitva, která dokázala všem aktérům tehdejší doby odhodlanost, statečnost a um Čechů a Slováků. Ačkoliv neznamenal zvrát na východní frontě, stala se důležitou politickou a propagandistickou zbraní, protože podepřela úsilí českých politiků o vlastní samostatný stát, které se mohlo opřít o vlastní dostatečně významnou vojenskou sílu.

Tato kapitola bude rozdělena do dvou částí. V prvním oddíle se stručně podíváme na všeobecné informace o filmu Zborov. Následovat bude interpretace několika vybraných úryvků snímku, jež budou ocitovány a které byly vybrány na základě níže popsaného uvedeného klíče: v monologu či dialogu musí být přítomen motiv legionářství, národa, státu, svobody nebo sebeobětování. Celkově mohu tyto podmínky zahrnout pod definici Karen Armstrongové, která volně parafrázováno tvrdí, že mýtus má vést lidi k napodobení hrdinských skutků. A právě takové situace budu hledat a interpretovat. Mým záměrem je na těchto příkladech ukázat jeden z možných cílů filmařů, čímž bylo povzbuzení obyvatelstva představením vzorů hodných následování. Tím se dostáváme k jádru této bakalářské práce, a totiž k legionářskému mýtu. Jestliže budou ve filmu doloženy faktory potvrzující výše vyřčenou definici mýtu, bude to důkaz přítomnosti legionářského mýtu také v československé filmografii. Druhá část kapitoly bude zaměřena na recenze a ohlasy v dobovém tisku a jejich rozbor. Většina interpretací je mých, ty které jsem případně převzal od jiných autorů, jsou opoznámkovány.

Film byl natočen během roku 1938, a sice k připravovaným oslavám 20. výročí vzniku republiky. Podporu této aktivitě poskytli představitelé vlády, Národního shromáždění i

armády.⁹⁰ Nabízí se otázka, zdali pokyn k natočení tohoto velkofilmu nepřišel z oficiálních míst státní byrokracie. Odpověď se mi doposud nepodařilo najít. Film se měl poprvé promítat 28. října roku 1938. V tehdejší politické situaci bylo ale uvedení snímku do kin zamítnuto jako provokativní a bylo odloženo. Navíc po 1. říjnu 1938 bylo nutné film poupravit tak, aby odpovídal novým poměrům, a tak se uvedení do kin zpozdlilo o tři měsíce a premiéra se odehrála 6. ledna 1939 v podmínkách druhé Československé republiky.⁹¹

Epopěj byla založena na stejnojmenném básnickém díle gen. Rudolfa Medka „Zborov“, které autor vydal k prvnímu výročí zborovského vítězství.⁹² Další inspirací byla „Legenda o Barabášovi aneb Podivuhodná dobrodružství kapitána Mojmíra Ivánoviče Barabáše a Jozefa Jelítka, sluhy jeho“, kterou napsal rovněž gen. Medek a se kterou jsme se setkali v předchozí kapitole. I to byl důvod, který mě vedl k výběru tohoto filmu, neboť se za éru meziválečného Československa natočila řada zajímavých snímků propagujících legionářské příběhy a hrdinství. Literární dílo mělo tedy působit na veřejnost i z filmového plátna. A současně Medek potvrzoval hned prostřednictvím několika médií svou pozici uznávaného ba nejpřednějšího vykladače legionářství.

Režie se chopili Jiří Slavíček a Jan Alfred Holman, který byl rovněž scénáristou celého filmu a u něhož se jednalo o režisérský debut. O hudbu se postaral Otakar Jeremiáš. Ve filmu hráli významní českoslovenští herci – František Smolík, Václav Trégl, Ladislav Boháč, Vladimír Šmeral, Nataša Gollová či Jaroslav Marvan. V novinách byla otištěna výmluvná reklama lákající na skvost jako z Hollywoodu: „*Premiéra národního velkofilmu. Rudolf Medek: Zborov. Filmová epopej z boje za národní svobodu*“.⁹³ Vstupme tedy do biografu a podívejme se na jednotlivé ukázky.

Prolog k filmu

„Tato filmová epopej za svobodu národa vznikla před nedávnými událostmi, kdy jsme byli sice bohatší o kus země, ale chudší o jedno velké poznání. - Zborov ukazuje nám tradici udatnosti a odhodlanosti našeho národa, Zborovem se národ probudil a k dnešku zase mluví Zborov řečí, která navrácí sebedůvěru a naději. Věrní sobě, v jednom šiku a nikoli rozdějeni jako před Zborovem budujeme základy své bezpečnosti!

Nechť nás vedou síly a ideje Zborova.

⁹⁰ Přítomnost vysokých státních a vojenských činitelů na premiéře, čímž dodali filmu prestiž a důležitost.

⁹¹ <http://www.csfed.cz/film/4434-zborov/>, (7. 1. 2016)

⁹² Medek Rudolf; Zborov, Čeljabinsk, Odbočka československé Národní rady, 1918

⁹³ Lidové noviny, r. 47, č. 10, 6. ledna 1939, s. 10

Zařazení prologu má několik důvodů. Samozřejmě splňuje podmínku vyslovenou v úvodu této kapitoly, totiž že se v něm objevuje motiv národa, legionářství, státu i obětování se. Překvapivější je důkaz, který odkazuje k pomnichovské korektuře filmu. Svoji interpretaci dokládám slovy „...*před nedávnými událostmi, kdy jsme byli bohatší o kus země, ale chudší o jedno velké poznání...*“, jež dle mého názoru odkazují na události z 30. září 1938 a které nemohly být přítomny ve filmu před tímto datem. Politická jednání v Mnichově a diktát o odstoupení pohraničí byly věcmi, které obyvatelstvo Československa odsoudilo (ponechme stranou poměr Čechů, Slováků, Rusínů i Němců, kteří se radovali nebo lamentovali), protože bylo připraveno o poměrně velkou část území, které tvořilo strategickou obranu republiky. Nehledě na pohraniční pásma pohoří po většině obvodu státního území, které bylo vydáno nacistickému Německu a ve kterém se rozkládala značná část hlavního obranného postavení, tj. československé opevnění budované v letech 1935-1938.

Na druhou stranu občané československého státu získali jedno velké poznání. Stát, který jimi byl považován za národní, neměl loajální veškeré občanstvo. Němci byli najednou těmi, kteří svými činy rozbili republiku. Musíme si uvědomit, že rozpad republiky nebyl způsoben jen Němci žijícími v Československu, ale napomohli tomu sami českoslovenští politici. Avšak političtí představitelé Sudetoněmecké strany (SdP) k likvidaci Československa záměrně směřovali své požadavky. Podstatné je, že ačkoliv Republika československá ztratila rozsáhlé území, množství průmyslu, infrastruktury a obyvatelstva, byla nyní takřka stoprocentním národním státem Čechů, Slováků a Rusínů. Dosáhlo se tedy skoro dokonalé národní jednoty, která je, podle poselství filmu, ku prospěchu Československa. K tomu odkazuje jiná část citovaného textu a totiž: „*Věrní sobě, v jednom šiku a nikoli rozdějeni jako před Zborovem.*“

Zborov je zde líčen jako bod změny myšlení celého národa. Probuzení národa, které vedlo k uznání dohodovými velmocemi a získání vytoužené svobody. Tím se dostáváme k bodu legionářského mýtu, protože „*síly a ideje Zborova*“ jsou vesměs síly a ideje, které vedly obyčejné muže v letech 1914-1918 k neobyčejným činům v Rusku, Francii nebo Itálii a které v současnosti znovu potřebujeme. V podstatě se autor tohoto textu snaží spojit legionáře, „*rakušáky*“ i civilisty díky jejich kolektivní paměti ve společném boji za svobodu a národní svébytnost.

⁹⁴ Zborov [film], Slavíček J., Holman J. H., (6. 1. 1939)

Úvodní scéna v předvečer války

*„... Když zabili následníka, tak vám říkám, že z toho něco bude. Heled!
Toho neměl starej Procházka tak v lásce. Možná že by se jim to hodilo do krámu.
Ale válka žádná nebude. Následník sem, následník tam.
Mají záminku a ta jim stačí, aby něco vyprovokovali...“⁹⁵*

Scéna ve Škodových závodech. Dělníci spolu rozmlouvají po skončení směny o důležitých věcech posledních dní. Debata se věnuje atentátu na arcivévodu Františka d'Este a jeho choť. Dialog odkazuje na minulý rakousko-uherský režim. Označení „starej Procházka“ patří Františku Josefovi I. Existuje vícero teorií, ale nejnovější důkazy dopřávají největší věrohodnosti názoru, že přezdívka vznikla v 70. letech 19. století. Tehdy ohlašoval jezdec na koni příjezd císařského průvodu. Jmenoval se Procházka a lidé volali: „*Procházka jede*“. Tuto teorii vyslovil historik Otto Urban. Podporu této domněnce vyslovil i historik Jiří Rak.⁹⁶ Toto označení je posměšné, zlehčující a familiární. Zařazení tohoto motivu do národní epopeje má diváka pobavit. Scénka působí tragikomicky, když se dá dohromady zesměšnění císaře pána a hrozba války.

Tematicky koresponduje s pocity diváků. Strach, který cítili zaměstnanci Škodovky i zbývající obyvatelstvo, byl podobný tomu strachu, který pociťovali občané Československa před mnichovskou kapitulací. To samozřejmě odkazuje na mobilizaci československých mužů v září 1938, která má v době druhé Československé republiky ovšem pouze hořkou příchut'.

Silní a velcí

*„Tak tady ... to jsou Čechy. Tady to kolečko to je Plzeň. Odtamtud jsem. Takhle nějak jdou hranice Rakousko-Uherska. Tady až dole to maličké je Srbsko. A tady to ohromné, to mě ani tabule nestačí, to je Rusko.
To je to Srbsko tak malinký? No to musí tu válku prohrát.
To je proti tomu úplný trpaslík.
A když ten obr nechá toho trpaslíka na holičkách. Tak s ním bude zle.*

⁹⁵ Zborov [film], Slavíček J., Holman J. H., 6. 1. 1939

⁹⁶ <http://atanova-zasuvka.blog.cz/1002/jak-vznikla-prezdivka-stary-prochazka-frantisek-josef-i.nahled>, (13. 7. 2016)

Koukej, profesore, jestli jednou přijde doba, kdy se ti silní nezastanou těch slabých, tak bude vůbec všemu konec.

Pokud budou silní, tak se vždycky slabých zastanou. Jinak budou jen velcí, ale silní nebudou. ⁹⁷

Citovaný dialog vedou čeští vojáci rakouské armády ve vlaku směřujícím na haličskou frontu. Zaobírají se rozlohou jednotlivých států. V jejich debatě je hlavní velikost státu, což je také podstatným faktem ve vojenských a hospodářských možnostech. Rakousko-Uhersko musí malé Srbsko rozdrtit. Výhody stojí na straně mocnářství. Srbské království má však mocného spojence - carské Rusko. To nedovolí úpadek své prestiže tím, že by ponechalo spojence v úzkých. Pokud bych využil dialogu, Rusko by bylo velkým, ale nikoliv silným.

Opět vztaženo na rok 1938 se jedná o spojenecké smlouvy Francie – Sovětský svaz – Československo. Nezapomínejme, že film byl natáčen v době, kdy se věřilo ve spojenecké smlouvy. V době pomnichovské význam dialogu vyznívá, podle mého názoru, ironicky. Posměšně může totiž divák vnímat francouzského „spojence“ ⁹⁸, který se v Mnichově zachoval jako velký, ale ne jako silný.

Zajatec - dezertér nebo dobrovolník?

„Má vlast jsou Čechy. Bojuju pro jejich svobodu. Jsou nás tisíce. Nás, co se nebojíme jít pro svobodu na smrt.“ ⁹⁹

Proslov Miloše Rabase v rakouském zákopu, když je s dalšími zajatými Rusy postaven do řady a vyslýchán. Po zjištění, že není Rus, ale Čech v ruské uniformě, promlouvá odvážným tónem k rakouským vojákům. Přihlíží tomu i jeho otec. Slova plná vlastenectví a uvědomělosti. Bojuje totiž nejen za svoji svobodu, která je důležitá, ale především za svobodu své vlasti. Podstatou tohoto odporu je i to, že bojuje za svobodu těch, kteří, podobně jako jeho otec, stále zůstávají v uniformách c. a k. monarchie. To dokládá přítomnost legionářského mýtu, neboť

⁹⁷ Zborov [film], Slavíček J., Holman J. H., 6. 1. 1939

⁹⁸ Spojenectví ČSR a Francie bylo zakotveno ve smlouvě zveřejněné 25. ledna 1924. S návrhem uzavřením aliance, doplněné vojenskou konvencí. ČSR zaujala rezervovaný postoj, který byl způsoben snahou zachovat spojenectví s Francií a současně nepoškodit vztahy s Německem. Tudíž byla smlouva podepsána, ale každá strana měla volnost v rozhodování. Vojenská spolupráce generálních štábů byla předmětem dalších jednání, ale k sestavení povinností signatářů v případě krize již nedošlo. Zůstalo tedy jen u politické proklamace. In.: <http://www.vhu.cz/spojenecka-smlouva-mezi-ceskoslovenskem-a-francii-z-25-ledna-1924/>

⁹⁹ Zborov [film], Slavíček J., Holman J. H., 6. 1. 1939

symbolizuje legionáře jako hrdiny, kteří vybojovali stát všem. Jak sobě, tak druhým, dokonce i těm, kteří neosvobodili své myšlení a věrně sloužili rakouské armádě.

Nejvyšší oběť v boji za svobodu - motiv hrdiny

„Nepopíráte tedy, že jste vstoupil do velezrádné české družiny a že jste vědomě bojoval proti c. a k. armádě. ... Jste si vědom, jaký trest je určen za takovýto zločin? Ano....¹⁰⁰

Soud s Milošem Rabasem, členem České družiny na Rusi, který byl chycen a je souzen za velezradu. Miloš Rabas je odsouzen k trestu smrti provazem. Jeho otcem, věrným vojákem rakouské armády, tento zážitek natolik otřese, že po vynesení rozsudku ztratí odhodlání bojovat za rakouské vojsko. Nechá se zajmout čs. brigádou a přidá se k dalším Čechům, resp. Čechoslovákům nedlouho před bitvou na zborovských pláních.

Rakousko-Uhersko je zde prezentováno jako úhlavní nepřítel. Symbolizuje všechno špatné. Stát, který není Čechů. Naopak Čechy perzekuuje a odmítá uznat jejich podíl na rozhodování monarchie. Na druhé straně je Miloš Rabas vzorem statečnosti a odvahy obyčejného člověka. V tomto případě však není zcela obyčejný, protože se jedná o legionáře. Jednoho z mnoha, kteří jsou ochotni bez ohledu na oběť, se vztyčenou hlavou přijmout trest jako Miloš Rabas, jenž si ho vyslechl od rakouského polního soudu. V tomto momentu se utváří obraz „pravého muže“ a skutečného legionáře. Jen takoví mohou čelit výzvám, které je mohou stát jejich život. Stejně silný musí být každý divák, každý chlapec, každý voják. Lze soudit, že o podobný postoj mohli usilovat představitelé státu v obyvatelstvu po přijetí mnichovských podmínek. Ovšem je diskutabilní, s jakým úspěchem se setkali.

Postup rakousko-uherské armády je logický. Bránila se všemi prostředky proti neposlušnosti vlastních vojáků nebo obyvatel. Přesto má představená situace vzbudit sounáležitost s osudem československého legionáře, přenést příkoří a nespravedlnost z postoje rakousko-uherského soudu na úroveň celé monarchie vůči Čechům i jiným slovanským národům.

Pomnichovská korektura v natáčení

Česká družina se zabydlila v chatrči u fronty. Čtyři stěny tvořily hlavní místnost, v níž bylo několik postelí, jedna kamínka, židle a stůl. Stěna u vchodu do světnice byla

¹⁰⁰ Zborov [film], Slavíček J., Holman J. H., 6. 1. 1939

nejvýznamnější částí celého prostoru. Na futrech dveří byla připevněna cedule s nápisem *"Malá, ale naše!"*¹⁰¹

Vznik československých jednotek na Rusi byl asi nejvýznamnějším počinem tamních Čechů a Československé národní rady. Bojového nasazení se dočkaly všechny československé jednotky sestavené v cizině, ta ruská byla ale tou největší. Bitva u Arrasu v roce 1915 byla krvavou řeží a československá „rota Nazdar“ v ní utrpěla katastrofální ztráty. Československé legie v Itálii vznikaly pomalu a do bojů zasáhly až v roce 1917 a 1918. Zbývaly tedy jen legie v Rusku, které ale bylo zmítáno politickým neklidem. Přesto se podařilo sestavit dostatečně velikou bojovou sílu, jež byla nasazena u Zborova.

Právě spojení zborovské tradice s novou pomnichovskou republikou je patrné v představené scéně. *„Malá, ale naše!“*, je dodatečně doplněný motiv, který nemohl být zařazen dříve než po 1. říjnu roku 1938. Propojení nejslavnější bitvy, která zajistila argumentaci pro vznik samostatného státu, a nejsmutnějšího okamžiku toho samostatného státu lze považovat za velmi silný emocionální zážitek pro každého diváka v sále.

Pointou této pasáže je naděje. Kdysi jsme stát neměli vůbec, ale vybojovali jsme si ho. Nyní svobodnou republiku máme, a to i když jsme přišli o významnou část území. To však nevádí, protože je konečně „naše“ (tj. československá), bez menšin. Můžeme budovat národní stát, který udržíme. V tom spatřuji poselství nejen této scény, ale filmu všeobecně.

Divák je v této pasáži, jako ostatně v několika částech filmu, objektem hry. Hry o vytváření pocitu bezpečí a klidu, odklánění pohledu od problémů k emocím a výrazným symbolům. Opět se vytváří v lidech přesvědčení, že to bude dobré a že to zařídí, potažmo vybojuje, někdo jiný. Jen se musí počkat, protože i na vlastní stát se lidé načekali. Otázkou je, kdo zajistí, že to bude dobré?

Nepřátelské zákopy

Po zahájení bitvy Česká družina pronikne do rakousko-uherských zákopů, v nichž najde nápis na týlové straně bunkru *„Kdo dobude tyto zákopy, zničí Rakousko-Uhersko“*¹⁰²

Nápis je přímou inspirací z románu gen. Rudolfa Medka. Jeho hlavní postavy, dělostřelecký kapitán a jeho sluha, jsou na pozici, ze které vidí přesně na tento nápis. Takový

¹⁰¹ Zborov [film], Slavíček J., Holman J. H., 6. 1. 1939

¹⁰² Zborov [film], Slavíček J., Holman J. H., 6. 1. 1939

nápis byl povzbuzujícími slovy pro československé legionáře, kteří tyto zákopy dobyli o několik hodin později.

Každý stát, každý národ, prostě vše je možno zničit. I stáletou monarchií. To dokazuje nápis a následně i konec války. Zákopy byly dobyty a Rakousko-Uhersko zaniklo.

Na oběti se nesmí zapomenout!

Na bojišti se najdou zranění bratři Kalinovi, kteří oba šli do války, ale každý na jiné straně. Pavel jako voják c. a k. monarchie, Jan jako dobrovolník České družiny. Přežili útok ruských jednotek na rakouské pozice u Zborova. Ranění pomalu odcházejí. Cestou najdou šikovatele Rabase, který umírá na následky zranění. Po jejich slovech má finální monolog sám šikovatel Rabas.

„Šikovatel Rabas. Odchází za svým synem. Jako voják – legionář.“

„Bratři! Nepovolte! Pomstěte všecku naši hanbu a slabost. Mnozí z nás málo milovali svou vlast, svůj národ.“

*Do boje! Znovu! Všichni. Za svobodu! Za naši zem! Kupředu. Zborov. Nezapomínejte“.*¹⁰³

První věta z úryvku připomíná, jak šikovatel zběhl a stal se legionářem. V tomto momentu je zvýrazněna osobní motivace, která vedla šikovatele Rabase ke zběhnutí a boji proti mocnářství. Takovýchto přeběhlíků bylo mezi vojáky čs. brigády méně, protože většina se k Československé brigádě dostala ze zajateckých táborů. Nic to však nemění na tom, že položil život za svou vlast, ačkoliv jeho motivem ve filmu je smrt vlastního syna, kterého popraví rakouská armáda za velezradu.

„Pomstěte všecku naši hanbu a slabost. Mnozí z nás málo milovali svou vlast, svůj národ.“ Význam těchto dvou vět míří k vojákům, kteří zůstali v rakousko-uherské armádě a bojovali v ní až do konce války. Vlastně to asociuje k samotnému Rabasovi, který miloval svou zemi méně než jeho syn, jenž pro ni riskoval a posléze položil život. Výrok má v lidech probudit vlnu vlastenectví a připravenosti k obětem pro svou vlast. Není totiž směřován vysloveně k obětem, které přinesli legionáři. Působí na současné diváky filmu tak, aby oni přemýšleli, jestli svou vlast milují dostatečně nebo projeví spíše slabost. Opět to odpovídá definici mýtu jako motivátoru ke konání vlastních hrdinských skutků, čímž by pomstili „všecku jejich hanbu“.

¹⁰³ Zborov [film], Slavíček J., Holman J. H., 6. 1. 1939

Dalším všeobecným motivem scény jsou padlí vojáci. Jedná se o nejdůležitější memento filmu. Je to vyvrcholení celého příběhu. Jde o memento legionářů, kteří obětovali vlastní životy za národní svobodu, za vymanění se z rakouského područí. Mladí muži padli v boji ve jménu ne dynastie, ale národa, ke kterému patřili. Můžeme však říci, že se jedná o připomenutí všech padlých českých vojáků ve Velké válce. Rabas je symbolem jak vojáků v rakouské armádě, tak vojáků v legionářských uniformách. Vzpomínat na padlé kamarády, bratry, syny a manžely je základem kolektivní paměti národa. Na prvním místě v lidských hodnotách tehdy stál národ, resp. stát, rodina, náboženství, peníze a jiné. Hodnota jako „já“ bylo pro většinu méně podstatným faktorem, který zůstával za výše jmenovaným, které mohu shrnout do pojmu vlastenectví.

Vyznění této závěrečné scény odkazuje na nutnost hájit vlastní stát i za cenu svého života. Pokud byli schopni dvacetiletí muži položit život za něco, co se teprve formovalo v myslích českých politiků a na papírech jejich projevů, za něco, co doma málokdo očekával, bylo by ostudné, kdyby stejnou oběť nepřinesli ti, pro něž ho tito padlí hrdinové vybojovali. Nyní nás čekají ohlasy žurnalistů, kteří zhlédli film a napsali recenze.

Recenze

V Lidových novinách vyšel článek, který se zabíral jak samotným filmem, tak i atmosférou v kinematografu.¹⁰⁴ Článek Artuš Černík pojmenoval „Oživlé stíny od Jezerné a Zborova.“ Hned v úvodu nalezneme označení „*mohutné drama ze slavného českého boje za poznanou pravdu*“.¹⁰⁵ Následuje autorovo odmítnutí stínohry, jako něčeho nepravdivého - „*Nikdy nebudou jen stíny*“ (pozn. hrdinové Zborova). Někteří z účastníků oné slavné bitvy byli přítomni v kinosále a diváci prožívali zborovskou bitvu spolu s nimi prostřednictvím filmu. Tak se vytvářelo společenství odkazu Zborova a kolektivní myšlení prostřednictvím emocí, které nejsilněji působí na lidské prožitky. Ty pomocí filmu mohli sdílet lidé, přestože se nikdy neviděli, mohli podobně vnímat zkušenost, kterou takto získali. Film se tímto způsobem osvědčil jako identitotvorné a paměťotvorné médium.

Autor připomíná nedávné události: „... , my, jimž zasadily ránu jiné nežli smrtící nástroje“.¹⁰⁶ Události zářijových posledních dnů roku 1938 byly tedy stále živým a bolestivým tématem, které bylo minimálně v okruhu žurnalistů reflektováno. Není se čemu divit, pokud si

¹⁰⁴ Artuš Černík; Oživlé stíny od Jezerné a Zborova, Lidové noviny, r. 47, č. 11, 7. ledna 1939, str. 1-2

¹⁰⁵ Tamtéž, str. 1

¹⁰⁶ Tamtéž, str. 1

uvědomíme, že Mnichovský diktát je přítomen v českém prostoru i po téměř osmdesáti letech.¹⁰⁷

Zajímavostí bylo, že „... v hledišti, pod plátnem, sedí skutečná, živá vojenská kapela a vyhrává pochody. Podivný zjev: ve zvukovém kinu při zvukovém filmu přítomnost skutečných hudebníků“.¹⁰⁸ V dnešních dnech je velmi „moderní“ sledovat film za doprovodu orchestru. Jak vidno, není to tak novátorská myšlenka. „*Kdy naposledy. Kdy vůbec hrály vojenské kapely v kinech?*“¹⁰⁹ Pro nás je tento postřeh téhož odstavce mnohem významnější, protože se zmiňuje o nezvyklém jevu, o přítomnosti vojenské kapely. Pokud ani dnes není běžné, aby k historickým či válečným filmům vyhrávala vojenská kapela, pak byla její přítomnost v kinosále záměrná. Pokud byla cílená, musela plnit nějaký úkol. Vysvětlení se nalézá ve výše uvedeném významu filmu. Vojenská kapela zesílí emocionální prožitek lidí, již budou napjatě sledovat film za doprovodu živé hudby. Současně vojenské uniformy, včetně významných vojenských hostů, podtrhnou velkolepost oné epopeje. Dalším důvodem, proč byla přítomna vojenská kapela, se může týkat „*Snu záložníka*“ rakouského filmu z roku 1915, při kterém hrála také vojenská kapela. Podle autora měla hudba přehlušit myšlenky diváků na onen rakouský film a směřovat je předně k přemýšlení o československém národu, státu a armádě.

Recenze „*Filmová epopej za svobodu národa. Zborov*“¹¹⁰ vyšla rovněž i v Národních listech. Jejím autorem byl Viktor Srkal. I zde nalezneme odkaz na mnichovské události, se kterými jsme se setkali v předchozí recenzi: „... *Také natáčení ‚Zborova‘ bylo v nejpilnější práci postiženo neblahými dějinnými událostmi,...*“¹¹¹ Dokazuje to, jak silným traumatickým zážitkem bylo postoupení pohraničních i některých vnitrozemských území nacistickému Německu. Nejedná se tedy o pouhé zveličení této události, ale o zajisté traumatizující zážitek, který mnoho lidí nedokázalo pochopit ani přijmout. Dokladem mohou být sebevraždy vojáků v pohraničním opevnění¹¹² nebo právě tyto články.

Autor recenze považuje zhlédnutý film za „... *filmové veledílo, mohutnou i při tom lidsky uchvacující národní epopej, jež patří k nejlepším dílům česko-slovenské kinematografie,...*“¹¹³ Zde se shoduje s kolegou z Lidových novin, ačkoliv používá jiných slov,

¹⁰⁷ Tesař Jan; Mnichovský komplex, Prostor, Praha, 2000

¹⁰⁸ Artuš Černík; Oživlé stíny od Jezerné a Zborova, Lidové noviny, r. 47, č. 11, 7. ledna 1939, str. 1

¹⁰⁹ Tamtéž, str. 1

¹¹⁰ Viktor Srkal; Zborov, Národní listy, r. 57, č. 7, 7. ledna 1939, s. 4

¹¹¹ Tamtéž, s. 4

¹¹² Novák Jiří; Opevnění na Králícku díl III. Výšina-Bouda, Novák, Jablonné nad Orlicí, 2000, s. 9

¹¹³ Viktor Srkal; Zborov, Národní listy, r. 57, č. 7, 7. ledna 1939, s. 4

vyznění je stejné. Oba recenzenti zhlédli nejlepší film o národním boji za svobodu, který byl dotočen v náročných časech druhé Republiky československé.

Redaktor se na konci článku zabývá významnými osobnostmi. Čtvrteční premiéře v biografu Blesk byli přítomni zástupci vlády, generality a významní představitelé veřejného a kulturního života. V jedné větě zmíní přítomnost vojenské kapely a naději v odkaz filmu: „*Film sám, uvedený státní hymnou, kterou zahrála vojenská hudba, byl přijat velice vřele a věříme, že v českých i slovenských kinech vyvolá i dnes, ba právě dnes své národní poslání*“.¹¹⁴

Tato recenze působila neosobním dojmem. Byla strohá a také mnohem kratší než článek reflektující film Zborov v Lidových novinách. Pojetí Viktora Srkala je pozitivní, ale čtenář mohl získat velmi zvláštní pocit. Patrná byla odtažitost autora, který se snažil být každou větou korektní vůči všem čtenářům napříč společenskými vrstvami. Závěrem jen to, že z úryvků je zřejmá podobnost prožitků i vnímání recenzentů. Soudě alespoň podle citovaných hodnocení splnil film svůj účel - probouzet vlastenectví a podpořit národní hrdost.

Zhodnocení filmové epeje vzhledem k existenci legionářského mýtu

Filmová epeje Zborov byla natočena v komplikované době. Přes zásahy cenzorů byla základní linie snímku zachována. Díky tomu jsme mohli zhlédnout film plný vlastenectví i odhodlanosti. Herci předvedli vynikající výkony a atmosféra filmu získala na vážnosti nejen jejich uměním, ale rovněž přítomností živé vojenské kapely a vysokých státních činitelů. Je dosti možné, že diváci byli na jedné straně nadšení z vyznění filmu tak pozitivního pro občana Československa, na druhé straně odcházeli s obavami, neboť tak ohromná pompa, doprovázející celé promítání, nemohla být jen tak nahodilá.

¹¹⁴ Viktor Srkal; Zborov, Národní listy, r. 57, č. 7, 7. ledna 1939, s. 4

Armádní prostředí jako prostor legionářského mýtu

Následující kapitola se zabývá projevy legionářského mýtu v armádním prostředí. Vojsko bylo v tehdejší době ohromnou organizací, která zasahovala v určité chvíli do života snad každého občana. Fungování a prezentace branné moci Československa bylo v letech 1918 až 1938 postaveno na legionářské tradici. Není však pravdou, že by to byla jediná myšlenka formující československou armádu. V úvodu jsem se zmínil o skutečnosti, že čs. vojsko muselo bránit stát před agresí sousedů a nezbýval čas čekat na příjezd legií z Ruska. Bylo nutné okamžitě jednat, což vyžadovalo využití ideových principů nejen legionářských. Tomu odpovídá mé tvrzení v úvodu, že ještě v roce 1937 tvořilo důstojnický sbor čs. armády více než 20 % důstojníků bývalé císařské monarchie. Tak jako fakt, že armádu ovlivňovali více či méně v celém meziválečném období francouzští spojenci.

Výše uvedené důvody společně s úzkým zaměřením práce mě vedly k přijetí specifického klíče pro tuto rozměrnou tematiku. Kritéria klíče jsem stanovil následujícím způsobem: legionářský mýtus bude hledán v armádních složkách, které reprezentují, propagují nebo mají možnost zviditelňovat vojsko. Jednat se může o oficiální rozkazy směřující k dané skupině nebo o vedlejší projevy obvyklé činnosti vojenských orgánů. Avšak nezabývám se výsledky této aktivity ve společnosti, protože je dokládána pouze existence legionářského mýtu nikoliv jeho ohlas. Zohledněním této podmínky vyplynou oblasti, jimiž se budu podrobně zabývat. Patrně nepřekvapí, že se bude jednat o Hradní stráž, jakožto reprezentantku prezidenta i státu. Zmíním se o struktuře čs. pěších pluků a jejich vzniku. V neposlední řadě nebude chybět hrob Neznámého vojína jako připomínka Velké války. Chtěl bych doplnit, že výčet orgánů splňujících kritéria výběru je více. Předně je to Vojenský ústav vědecký (VÚV) nebo Vojenská akademie v Hranicích. Nezařazení obou institucí je dáno jejich rozsáhlou činností, jejíž zkoumání by překročilo zadání práce.¹¹⁵

Uvědomuji si, že zvolené téma poskytuje mnohem větší možnosti badatelského výzkumu vzhledem ke své povaze i nepříliš velikému zájmu ze strany jak odborných pracovníků, tak široké veřejnosti.¹¹⁶ Například to byl Vojenský ústav vědecký, jenž měl na starosti mnoho otázek souvisejících s branností i propagandou. Avšak pro potřeby této

¹¹⁵ Vojenskou akademii v Hranicích a Vojenský ústav vědecký bych rád podrobil v dalším výzkumu analýze vzhledem k dosud zjištěným informacím o legionářském mýtu a zjistil, jakou roli sehrávaly v době první Republiky československé v souvislosti s obranou státu a legionářstvím.

¹¹⁶ Výzkumem historie vojska a jeho institucí v meziválečném Československu se zabývá především Straka Karel v publikaci: Souvislosti vědy a výzkumu s obranou Československé republiky, Ministerstvo obrany ČR – Agentura vojenských informací a služeb, Praha, 2006 nebo na internetových článcích na stránkách www.vhu.cz, dále se tématem zabývá web <http://vojenskaakademiehranice.ic.cz/akademie.html>.

bakalářské práce je vybrané pole pro hledání přítomnosti legionářského mýtu dostačující. Další související badatelské otázky a jejich zodpovězení bych prozatím ponechal stranou, ale rád bych se jim věnoval ve svém budoucím výzkumu.

Hradní stráž

V následující kapitole se podíváme na legionářskou tradici z hlediska reprezentace před veřejností. Jedná se o čestnou jednotku strážící prostor Pražského hradu - Hradní stráž. Oděv vojáků Hradní stráže je důvod, proč jsem se rozhodl zkoumat tuto část armády. Uniforma je ihned viditelný a identifikovatelný symbol definující příslušnost nositele. Ostatně jsme se s identitotvornou funkcí vojenské uniformy setkali již v kapitole o literatuře i filmu, čímž dodržujeme myšlenkovou linii práce.

Prvními strážci Hradu byli sokolové Obce Sokolské z Hradčan, kteří zajišťovali pořádek po celé Praze tak jako v jiných městech při vzniku republiky.¹¹⁷ Na konci roku 1918, přesněji 6. prosince, můžeme hovořit o vzniku jednotky, která předznamenala vznik Hradní stráže. Vrchní velitelství čs. branné moci v Praze zákonem čj. 123 92/2 odb. nařídilo Velitelství pěš. pluku č. 28 toto: „*Ppl. č. 28 zřídí ihned jednu pěší setninu pro vykonávání veškerých strážních služeb, dále pro slavnostní uvítání vynikajících osob na hradě pražském. Tato setnina nazývá se „hradní setnina“ a pozůstává ze 3 pěš. čet a 1 čty stroj. pušek*“.¹¹⁸ Dále se uvádí: „*Mužstvo pro tuto setninu budiž zvláště vyvoleno, bezvadně vyzbrojeno a oblečeno. Celek setniny musí býti v každém ohledu reprezentativním: velké postavy, rázné, bezvadné vojenské chování atd.* ...“¹¹⁹

To hlavní, co si musíme uvědomit je fakt, že o přesné podobě Hradní stráže nebylo v začátcích pevně rozhodnuto. Počátky Československa byly v každém ohledu hektické a Hradní stráž nebyla výjimkou a bylo zapotřebí jisté improvizace. Přes nejasnosti byly ale úkoly jednotky zjevné. Vedle strážní a obranné funkce sídla prezidenta republiky a Prahy měla plnit reprezentativní účely. Její prezentace před veřejností i cizími státníky a diplomaty byla stěžejní otázkou. Její vyřešení však nebylo jednoduché.

Členy Hradní stráže byli výhradně legionáři sloužící ve svých „cizineckých“ uniformách a až do roku 1922 se jednotka jako celek prezentovala v legionářských uniformách z ruské, francouzské a italské fronty, čímž se prezident i stát přihlásili k nové tradici. Vyznění této symboliky jasně ukazovalo, že nejvyšší představitelé státu podporují legionářskou tradici.

¹¹⁷ <http://www.fronta.cz/foto/hradni-straz>, (11. 7. 2016)

¹¹⁸ Liška M. a kol.; Hradní stráž, Art D - Grafický ateliér Černý, Praha, 2000, s. 21

¹¹⁹ Tamtéž, s. 21

Koresponduje to s mým tvrzením v úvodu, že většina politiků legionářskou tradici podporovala a poskytovala jí záštitu. To také ovlivňovalo občanstvo žijící či navštěvující Prahu, protože se do styku se „strážci“ Pražského hradu dostávali poměrně často.

Problematickým se však ukázaly dvě skutečnosti. Zaprvé, že počet členů Hradní stráže bude nutné doplňovat z pravidelného vojska, protože vhodným kandidátem a legionářem není každý a udržení bojeschopnosti jednotky bylo prioritní. Za druhé, že stav legionářských uniforem po čase nebyl s to splňovat požadavky reprezentativního oděvu. Po letech válečných operací a mnoha prodělaných pochodů nevypadala většina původních uniforem právě reprezentativně. Už se mohly nazývat historické.

V roce 1922 došlo ke vzniku dokumentu o „*Organizaci a funkci Hradní stráže*“, který po podpisu prezidenta dovršil výstavbu Hradní stráže. Ve stejném roce byly ustanoveny zásady doplňování Hradní stráže z řad příslušníků československé armády. Naproti tomu byla situace uniforem komplikovanější, než by se mohlo zdát. Zde se objevil konflikt mezi vojenským oddělením Kanceláře prezidenta republiky a Ministerstvem národní obrany.¹²⁰ Právě na definitivní podobě uniforem Hradní stráže se po celá dvacátá léta neshodly, neboť oba úřady vykonávaly nad touto věcí správu. Spor se vyřešil v půli roku 1929. Doposud se mi nepodařilo zjistit, jaká byla přesná příčina sporu ani proč došlo k obratu právě v tomto roce. Jako jedna z možností se jeví jmenování nového ministra Národní obrany Karla Viškovského, který nahradil Františka Udržala. Nařízením z 27. 7. 1929 přednosta Vojenské kanceláře prezidenta republiky gen. Češek stanovil že: „...*bude Hradní stráž rozdělena na četu ruskou, francouzskou a italskou*“.¹²¹ Nosit je však měli pouze ve službě, mimo chodili ve standardní uniformě čs. vojska. Tento organizační model byl užit 28. 10. 1929 a trval až do obranných opatření v květnu 1938.

Jako ostraha Pražského hradu, který je symbolem české resp. československé historie a státnosti, musela nějakou formou odkazovat k československé minulosti. Ideální se jevily uniformy, se kterými jsme se již setkali dříve. Šaty dělají člověka. Díky nim získáváme první dojem, můžeme odhadovat k jaké myšlence či směru se dotyčný hlásí. Pokud vojenská jednotka prezidenta republiky vystupuje v uniformách čs. legionářů z Ruska, Itálie i Francie, pak to znamená, že prezident je s tímto stavem srozuměn a souhlasí s ním (navíc pokud ho sám podporuje). Současně se on sám hlásí k odkazu těchto legionářských jednotek a podporuje jejich odkaz. Dále tím dává na vědomí, že za jeho vlády bude tento trend posilovat a každý host jeho sídla musí tuto skutečnost respektovat.

¹²⁰ <http://www.hrad.army.cz/historie>, (11. 7. 2016)

¹²¹ Liška M. a kol.; Hradní stráž, Art D - Grafický ateliér Černý, Praha, 2000, s. 36

Přesně takovým projevem byly legionářské uniformy Hradní stráže za první Republiky československé. A tento úkol splnily dokonale.

Tvorba organizace čs. pěších pluků

V této podkapitole se dostáváme do oblasti, která ukazuje legionářský mýtus jako vítězný prvek v samotné organizaci armády. Jedná se o prostor, ve kterém existovalo více názorů na tvorbu nové armády, jež byly nuceny ustoupit dobrovolníkům vracejícím se z ciziny. Proces vytváření československé armády v letech 1920-1922 se nazývá unifikace. Pod tímto pojmem si většinou představíme sjednocování výzbroje, výstroje a taktického velení prioritně mezi aliančními armádami. Příkladem takových spolků může být Malá dohoda nebo z dnešní doby Severoatlantická aliance. V případě československé armády se jedná o sloučení domácího a zahraničního vojska.¹²²

V počátcích bylo československé vojsko tvořeno nesourodou silou s nedefinovanou strukturou. Problémem politickým i vojenským bylo utvoření jednotné armády splynutím vojenských těles vytvořených ve vlasti bývalými příslušníky rakousko-uherské branné moci se silami dobrovolnické Československé armády po jejich návratu do země. Rivalitu mezi legionáři a bývalými členy c. a k. armády nešlo přehlédnout. „*Jednotlivé zakládající skupiny vojenských osob vůči sobě zaujímaly konkurenční postoje. Vojenští profesionálové kromě toho přehlíželi domácí dobrovolnické formace.*“¹²³ Takový stav bylo nutné vyřešit co nejdříve.

Již v roce 1919 začala příprava unifikačního procesu vydáním několika předpisů upravujících vyšší velitelství následně doplněná o předpisy budoucí organizace armády. Samotný základ sjednocování rozličných pluků vystihl armádní rozkaz ministra národní obrany Václava Klobáče: „*Dnem 1. ledna 1920 stanete se všichni jedním tělem, ovládaným týmž duchem. Pluky zahraničního vojska francouzského, italského i ruského stávají se ve smyslu své slavné tradice základem nových pluků, doplněných oddíly vojska domácího, dávají jim své jméno, své osvědčené velitele, své slávou pokryté prapory. Kéž se na nové pluky přenesou také jejich skvělý duch, který je proslavil mezi všemi národy, jejich zápal pro svobodu vlasti, jejich nezlomná vůle k vítězství.*“ Na jiném místě v témže dokumentu se upřesňovalo: „*Tam, kde nové pluky nebudou spojovány z vojska zahraničního a domácího, přeneste, vojáci, do našich nových pluků ty lepší složky své vojenské minulosti, posilte v nich nového ducha republikánského vojska*

¹²² Kárník Zdeněk; České země v éře první republiky (1918-1938), Libri, Praha, 2000, s. 163

¹²³ <http://www.vhu.cz/unifikace-ceskoslovenske-branne-moci/>, (12. 7. 2016)

československého, jak jste ho vytvořili od převratu až po dnešní dobu, aby nebylo rozdílu ani v mravní výši ani v kázni mezi Vámi a pluky ostatními.”¹²⁴

Rozkaz je zajímavý tím, že prioritou pro ministra (a nejen pro něho) jsou pluky cizineckého vojska. Připomíná se hrdinství a výjimečnost legionářského vojska, které bojovalo za svobodu vlasti. Tyto slavné vlastnosti (tradice) mají přenést na ty části připojené z domácích formací. Rozkaz dostává ve druhé části poněkud jiný tón. Přes uznání vojenských kvalit rakousko-uherských vojáků je snižuje v rovině ducha republikánství oproti legionářům.

Z celého vojska, které v mírové době sestávalo ze 48 pěších pluků, 4 horských pluků a 10 hraničářských praporů, se budu zabývat jen několika vybranými pluky. Doložení existence legionářského mýtu bude symbolizovat jednak počet zachovaných pluků legionářských a domácích a také systém jejich označování. Abych dodržel linii celé práce, vybral jsem k analýze rakouské pěší pluky 91. a 18., ve kterých sloužili mnozí Češi včetně Jaroslava Haška a Rudolfa Medka. Dále bude zajímavé podívat se na osud rakouského 35. a 75. pěšího pluku (dále jen ppl.), které bojovaly v bitvě u Zborova (samozřejmě na rakouské straně).

Jaroslav Hašek využil svého osobního zážitku v Osudech dobrého vojáka Švejka, kde nechal Švejka narukovat k českobudějovickému 91. pěšímu pluku, ke kterému sám za první světové války nastoupil. Tento pluk byl do provedení unifikace dislokován v Českých Budějovicích pod svým označením. V roce 1920 byl sloučen s 1. střeleckým plukem „Mistra Jana Husa“ do nově vytvořeného pěšího pluku 1. „Mistra Jana Husa“.¹²⁵ Pěší pluk č. 18 byl dislokován v Hradci Králové, kde byl sloučen se 4. střeleckým plukem „Prokopa Holého“ do nového 4. ppl. „Prokopa Holého“.¹²⁶

Rakouské pěší pluky 35. plzeňský a 75. jindřichohradecký byly za první světové války nasazeny krom jiného na haličské frontě v rámci 37. brigády 19. pěší divize pod velením Eduarda Böltze, která byla součástí IX. sboru.¹²⁷ Zde byly 2. července 1917 poraženy Československou střeleckou brigádou. Bitva byla využita německým tiskem a nacionalistickou politikou k dehonestaci a „vytváření obrazu nepřátelského či až přímo velezrádného Čecha, který nechává stát a německý národ v osudovém boji na holičkách.“¹²⁸ Následovalo podrobné vyšetřování, které mělo zjistit, zdali se čeští vojáci nespolečovali

¹²⁴ <http://www.vhu.cz/unifikace-ceskoslovenske-branne-moci/>, (12. 7. 2016)

¹²⁵ <http://www.muzeumcb.cz/jihoceske-muzeum/vojenske-pamatky-jiznich-cech/obnova-pomniku-91-pesiho-regimentu/pesi-pluk-c-91-ceske-budejovice/>, (12. 7. 2016)

¹²⁶ <http://www.18irhk.cz/news.php?id=12>, (13. 7. 2016)

¹²⁷ Šedivý Ivan; Češi, české země a Velká válka 1914-1918, Lidové noviny, Praha, 2001, s. 120

¹²⁸ Galandauer Jan; 2. 7. 1917 Bitva u Zborova, Havran, Praha, 2002, s. 54

s nepřítelem, nebo zda věděli, že na ně útočili Češi. Z vyšetřovacích spisů však vyplývá, že příslušníci 35. a 75. pluku bojovali statečně až do konce.¹²⁹ V závěru války byly pluky staženy nazpět do českých zemí.

Pěší pluk č. 35 se v roce 1918 podílel na likvidaci pohraniční provincie Deutschböhmen obsazením Karlovarska až po Ašský výběžek. V téže době 75. pěší pluk zajišťoval pohraničí jihozápadní Moravy a potíral separatistické snahy německé provincie Deutschsüdmähren. V Itálii byl v srpnu 1918 vytvořen 35. ppl. čs. legií „Foligno“. Obě části 35. ppl. se roku 1919 účastnily bojů na Těšínsku i na Slovensku. Taktéž jednotky 75. pluku byly přítomny v bojích o Těšínsko, kde jako první pronikly do Těšína, a o Slovensko. Počátkem roku 1920 byly domácí i zahraniční 35. pluky sloučeny a byl vytvořen čs. 35. ppl. „Foligno“.¹³⁰ Naopak bývalý rakousko-uherský pěší pluk č. 75 se přejmenoval na 29. ppl., čímž byla zprerhána vazba se starou tradicí a byla mu implementována tradice nová. Ve dnech 1. a 2. srpna 1924 obdržel pluk čestné pojmenování a stal se 29. ppl. „Plukovníka Josefa Jiřího Švece“.¹³¹ Udělení tohoto čestného názvu bývalému pluku rakousko-uherské armády představuje splynutí legionářské a domácí vojenské tradice.

Z uvedených informací vyvozují závěr, že postup unifikace byl zvolen tak, aby sjednocování zahraničního a domácího vojska co nejméně narušilo již stávající struktury, zároveň ale viditelně protěžovalo označování zahraničního vojska, především ruské části, což bylo však za daných poměrů logické. Takže shodně číslované pluky se spojovaly přednostně a ponechávaly si označení jeho legionářské části. Pluky domácího vojska, které neměly žádný protějšek, se podřizovaly praxi číslování těch zahraničních a vtěsňaly se do omezeného počtu plánovaných pluků nově sjednocené mírové sestavy čs. vojska.¹³² Bylo přijato schéma, ve kterém plukům z Ruska byla přidělena čísla 1-20, plukům z Francie čísla 21-30 a plukům z Itálie čísla 31-40.¹³³

Unifikace jako taková byla dokončena v roce 1922 a stala se rozhodujícím prvkem při utváření československé armády. Sloučení všech útvarů neprobíhalo bez problémů, ale podle situace v dalších letech můžeme říci, že bylo úspěšné. Při realizaci se podařilo skloubit českou vojenskou tradici reprezentovanou domácím vojskem s tradicí legionářských jednotek.¹³⁴ Doklad existence legionářského mýtu je podložen dvěma faktory. Zaprvé koncepcí označování

¹²⁹ Galandauer Jan; 2. 7. 1917 Bitva u Zborova, Havran, Praha, 2002, s. 59

¹³⁰ <http://www.kapela35.websnadno.cz/Historie-35-pesiho-pluku-a-kasaren.html>, (13. 7. 2016)

¹³¹ http://www.bunkry-jh.cz/pesi_pluk_29/pesipluk29.htm, (13. 7. 2016)

¹³² Mírová sestava čs. vojska byla 48 pěších pluků

¹³³ Stehlík Miroslav; Vojenská správa v 1. polovině 20. století, bakalářská práce, Právnická fakulta, Masarykova univerzita, 2011/2012, s. 13

¹³⁴ Fidler Jiří; Unifikace československé branné moci, Vojenské rozhledy, 1999, roč. 40, č. 4., s. 167

pluků, která byla převzata z legionářského vojska. Za druhé v čestném názvosloví jednotlivých pluků, které používalo čs. vojsko v Rusku. Jména historických osobností mistr Jan Hus, Jan Žižka z Trocnova, Prokop Holý odkazují na svobodnou zemi, za kterou bojovali, na husitství, jehož jsou pokračovateli. Jména František Palacký, Karel Havlíček Borovský, Jan Sladký Kozina, M. R. Štefánik, T. G. Masaryk nesou symbol slavné české historie a projevují čest žijícím osobnostem. „*Tradice je zcela česká, avšak forma vojenského ritu, pluk nazvaný dle historické osobnosti, byl převzat, pravděpodobně nevědomky, z rakousko–uherské armády.*“¹³⁵

Po roce 1922 došlo k udělení čestných názvů všem 48 plukům čs. armády, tudíž i plukům bývalého Rakouska-Uherska, jež zanikly pouze přejmenováním, a takto se i ony staly nositelkou legionářského mýtu. Jednalo se povětšinou o jména významných velitelů kupříkladu Maršála Focha, nebo důležitých míst jako Doss Alto, Hanácký, Tatranský. Název pluku „Amerických Slovákov“ je krom toho, že se skutečně jednalo o pluk Slováků ze Spojených států, také politickým trumfem, že se jedná skutečně o československé legie. To nás dovádí ke skutečnosti, že ačkoliv legionářský mýtus byl vítěznou a národní ideou přítomen ve zkoumané oblasti armády, nebyl myšlenkou zdaleka jedinou a sloužil také politice.

Hrob Neznámého vojína

Po skončení první světové války byli oslavováni generálové i politici, kteří dosáhli úspěchů a dovedli svoji zem a občanstvo k vítěznému konci války. Nikdy by nebylo dosaženo ale úspěchu bez nesmírného utrpení a obětí těch na frontě. Jejich činy bylo třeba připomenout, aby neupadly v zapomnění. Při jatkách u Verdunu, na Sommě, u Doss Alto, u Tannenbergu a na dalších bojištích zahynuly statisíce mužů. Problémy s přesnou identifikací bezpočtu vojáků a snaha vytvořit společnou kolektivní paměť celého národa vedly k ideji vytvoření hrobu Neznámého vojína, jako mementa všech padlých a touhy vzdát jim čest. Většina zemí, jejichž vojáci se účastnili bojů první světové války, zřídila do několika let po jejím skončení takové pietní místo. Ve Velké Británii byl pohřben neznámý voják ze západní fronty ve Westminsterském opatství. Ve Francii vybrali za místo posledního odpočinku Neznámého vojína Vítězný oblouk v Paříži. Vzpomínkou na všechny, kteří ve Velké válce padli, se stal jeden neznámý voják, vybraný ze statisícových armád.

Shodně se postupovalo i v Československu. Šlo o to připomenout padlé, ale také vzdát poctu těm, kteří „vybojovali svobodu“, tedy bojovníkům za samostatný československý stát.¹³⁶

¹³⁵ http://www.cefres.cz/IMG/pdf/fidler_pilat_1995_tradice_odboje_francie.pdf, s. 2, (13. 7. 2016)

¹³⁶ www.vhu.cz/husite-na-vitkove-1420-odhaleni-zizkovy-sochy-1950/, (22. 7. 2016)

V této skutečnosti se projevuje směřování politické a vojenské garnitury primárně k legionářům. Nikdo jiný to být totiž podle výše uvedené podmínky nemohl. Tak se stalo, že roku 1922 komise MNO, která se již nacházela na bývalém bojišti u vesnice Zborov, dostala úkol vyzvednout ostatky jednoho z padlých a zajistit jejich převoz do Prahy, kde budou uloženy a uctívány.¹³⁷ Tato komise tam byla už od června téhož roku s cílem prověřit možnost uspořádat pouť ke Zborovu a postavení památníku padlým k 5. výročí bitvy. To znamená, že „československý neznámý voják byl vybrán z přibližně 190 mužů, kteří 2. července 1917 padli v bitvě u Zborova v řadách československé brigády“.¹³⁸ Výběr padlého nebyl náhodný. Zborov byl mementem prvního a zároveň úspěšného vojenského vystoupení Československé brigády jako jednotného vojskového tělesa na východní frontě. Taktéž byl Zborov pokládán za počátek čs. zahraničního vojska. Legionářský mýtus tedy byl přítomen v samotném neznámém padlém. Ačkoliv skutečnost, že Neznámý voják byl vybrán asi ze 190 mužů, dokazuje, že čs. legie neměly na výběr ze statisíců padlých, a proto také slovo „neznámý“ znamenalo gesto, napodobující vítězné státy s velkými armádami a také ztrátami na životech.

Objevuje se zde rovněž legionářský mýtus prostřednictvím kolektivní paměti vytvářené hrobem „Neznámého“ vojína, který má být připomínkou všech padlých, všech obětí. V tomto případě ale zdůrazňuje část padlých v zahraničních uniformách. Tento postup není překvapivý. Je to logický důsledek vycházející z podstaty samotného Československa. Jedněmi ze zakladatelů byli vojáci – legionáři. Představitelé státu se k jejich tradici otevřeně hlásili, což dokazují jejich kroky (např. organizace vojska, svátky). Bylo by nelogické, kdyby se s takovou zkušeností stal Neznámým vojínem například příslušník 35. nebo 75. pěšího pluku, které u Zborova stály proti Československé brigádě.

Ostatky Neznámého vojína byly tedy převezeny do Československa a 1. července 1922 byly uloženy do zdi Staroměstské radnice. Spolu s nimi se uložila do zdiva prst' z bojišť u Zborova, Bachmače, Terronu, Doss Alta a Sibíře. Rakev s tělem doprovázeli na Staroměstskou radnici ruští, italští i francouzští legionáři, kde byla za doprovodu hudby uložena. Otvor byl opatřen „Pamětní deskou“. Byla to velká událost soudě dle přítomných představitelů státu, organizací i vojska. Kupříkladu zde byl dr. Edvard Beneš, gen. Jan Syrový, Karel Baxa (tehdejší prozatímní starosta Prahy), Václav Vondrák za ruské Čechy a Slováky, Ludvík Fisher za americké Čechy a Slováky a prof. Jastrebov za Rusy.¹³⁹

¹³⁷ Galandauer Jan; 2. 7. 1917 Bitva u Zborova, Havran, Praha, 2002, s. 90

¹³⁸ Tamtéž, s. 90

¹³⁹ Galandauer Jan; 2. 7. 1917 Bitva u Zborova, Havran, Praha, 2002, s. 92

Vybrat místo památníku bylo obtížné. Staroměstská radnice byla jako pietní místo vybrána z časových důvodů a byla tedy považována za dočasnou. Avšak s odkazem k národní minulosti nešlo najít lepší prostor, než bylo Staroměstské náměstí. Poprava 27 českých pánů 21. června 1621 (respektive Bílá hora) byla odčiněna vítězstvími čs. zahraničního vojska a obnovením státní samostatnosti. Nyní měl jeden z legionářských hrdinů, symbolizující národní osvobození, spočinout právě na tom místě, kde bylo dokončeno porobení českého národa Habsburky. Neznámý voják se tak stal symbolem vítězství a vzdoru československého národa proti Rakousku-Uhersku a důkazem, že si svoji svobodu i za cenu nesmírných obětí vydobyl. To byl československý Neznámý voják.

Legionářský mýtus vystupuje v této tematice prostřednictvím hrobu Neznámého vojína. Vytváří kolektivní paměť společnosti, která se zaměřuje na padlé vojáky, ale skrytě přenáší vzpomínky k legionářům. Také místo spojené s českými dějinami a porážkou je dosti výmluvné, protože hrdina od Zborova, představuje úspěch československého národa v odčinění porážek z minulosti. Současně se hrob Neznámého vojína stal místem, kde představitelé cizích států a armád, československé armády nebo různých organizací pokládali věnce a vzdávali poctu bojovníku.

Epilog legionářského mýtu

Bakalářská práce, kterou jste právě přečetli, se snaží přispět k diskuzi o významu legionářského společenství vzhledem ke společnosti meziválečného Československa. Zkoumaným tématem byla existence legionářského mýtu v různých mediálních oblastech. Práce nepřináší zcela nová a neznámá fakta, ale chce přinést nové interpretace a podrobnější pohled na dvacetiletý vztah čs. armády, politiky a obyvatelstva.

Poměr armády a občanstva byl po dobu existence první Republiky československé prioritou pro politické i vojenské představitele. Pozitivní vnímání vojska většinovým obyvatelstvem bylo a stále zůstává nutným předpokladem pro úspěšnou obranu státní suverenity. V opačném případě, tj. pokud by byl vztah armády a většiny občanů negativní, stávala by se jakákoliv snaha o ubránění samostatného národního státu zbytečnou bez ohledu na množství aliančních partnerů či mezinárodních smluv.

Jako náčelník československého generálního štábu gen. M. Pellé prohlásil, že „*Obranu ČSR může zajistit jen ministr zahraničních věcí*“,¹⁴⁰ čímž glosoval velmi protáhlý tvar státu. Aby však byla diplomacie úspěšná, potřebuje mít oporu. Všeobecně je potřeba zajistit výkonný stát, ale silná armáda je trumfem, jenž v diplomatickém jednání hraje prim. A sílu armády neurčuje pouze úroveň výzbroje, výstroje a výcviku, ale rovněž týlové zázemí a především morální odhodlání jejích vojáků. Ostatně přesvědčivé důkazy, že mnoho bitev rozhoduje odhodlání mužstva, poskytují všechny války v dějinách. Nejde jen o vojáky z povolání, ale i o ty mobilizované. Jak docílit kladného vztahu občanstva k armádě a jak probudit v brancích odvahu?

V tom spočíval jeden z důvodů preferování legionářů, jejich tradice a nakonec vytvoření legionářského mýtu. Podstata mýtu spočívala v symbolické rovině. Mýtus splýval s morálními hodnotami společnosti. Jeho úkolem bylo dodávat morální a psychickou oporu obyvatelstvu. Předkládat mužům vzory hodné následování. Inspirovat je ke konání vlastních hrdinských skutků. Dopomoci jim k životu „*uvědomělého československého občana, který nikdy neváhá nasadit vlastního života v boji za československou samostatnost*“.¹⁴¹ Tím byl rovněž konstruován obraz pravého muže. Čestnost, odvaha, kamarádství, sebeobětování - taková byla alespoň většina legionářů a takoví měli být i ostatní občané.

Výsledkem mého badatelského počinu je předložení důkazů přítomnosti mýtu ve sledovaných oblastech, které průběžně formovaly mínění tuzemské veřejnosti. Explicitně byl

¹⁴⁰ Krejčí, L.; Obranyschopnost ČSR 1938. Odboj a revoluce, roč. 6, 1968, č. 2, s. 19

¹⁴¹ <http://revue.nulk.cz/obsah-cisel-archiv/obsahy.html?x=92#legie>, (31. 7. 2016)

legionářský mýtus doložen v literárních dílech autorů Jaroslava Haška a gen. Rudolfa Medka, ve filmu Zborov i v armádním prostředí Hradní stráže či procesu unifikace čs. vojska. Častá přítomnost legionářského mýtu ve zkoumaných oblastech dokazuje, že legionářský mýtus byl legitimizační a emancipační myšlenkou nového československého státu. Tato vítězná idea ale nebyla samozřejmostí pro všechny, což potvrzuje neustálé opakování a obhajování legionářů a jejich významu pro stát i společnost.

Během práce jsem došel ke zjištění, že idea legionářství byla širší, než jsem si původně uvědomoval. Byla to živá ideologie, která se přizpůsobovala jak potřebám doby, tak potřebám těch, kteří ji využívali. Tím se dokazování legionářského mýtu značně zkomplikovalo. Také se ztížil úkol, dojít k jednoznačnému závěru. Chtěl bych čtenáře upozornit na fakt, že za legionářský mýtus můžeme dosadit slova jako vlastenectví či sebeobětování apod. Je třeba si uvědomit, že se dají tyto skutečnosti snadno zaměnit a mohou také leckdy splývat.

Příběh o legionářích měl dodat odvalu těm tisícům mužů, kteří by třeba vůbec nebyli ochotni jít bojovat a položit životy ve chvíli, kdy to bude třeba. Dokladem této teze je fakt, že mobilizace vyhlášená v noci na 24. září 1938 probíhala rychleji, než se očekávalo. Během 24 hodin se přihlásily tisíce povolanych mužů. Mýtus působil také na ty, které to táhlo ke službě v armádě. Ve vojenské akademii v Hranicích na Moravě byli vedeni k týmž ideálům, jako měli jejich učitelé - legionáři. Obě situace bych připodobnil k touze malých amerických chlapců, kteří se toužili stát kosmonauty po přistání Američanů na Měsíci. Většina si přála být jako Neil Armstrong. V tomto případě mohl být jejich vzorem například plk. Švec¹⁴² nebo kterýkoliv generál čs. armády. Tím bych celou práci prozatím uzavřel.

Počet legionářů, vztaženo na legionáře dle zákona,¹⁴³ nikdy nemohl meziválečnou Republiku československou ubránit. Naděje obyvatelstva, že je ubrání sami legionářští hrdinové, byla z dnešního pohledu spíše naivní. Legionáři se stali hrdiny, aby se vzápětí stali růžovými brýlemi pro většinu národa. Pokud bych hodnotil výsledky dosažené propagací legionářského mýtu, musím konstatovat, že byl velice úspěšný. Vytvořil totiž z legionářů budovatele samostatného československého státu a také jeho garanty, kterými ale nebyli z jakýchkoliv důvodů.

¹⁴² Plk. Josef Jiří Švec byl ruský legionář. Spáchal sebevraždu, když jeho podřízení odmítli splnit rozkaz vytlačit bolševiky z Buzuluku. Zastřelil se ve štábním vagónu. Poté teprve jeho vojáci úkol splnili.

¹⁴³ Aby byl voják uznán legionářem, musel předložit mnoho dokumentů, které byly MNO prověřeny. Údaje ruských legionářů byla často nekompletní. Prokazování legionářství bylo tedy zdlouhavé.

Seznam použité literatury a pramenů:

1. Knižní literatura

- ARMSTRONGOVÁ Karen; *Krátká historie mýtu*, Argo, Praha, 2006
- BALAJKA Bohuš, SOLDÁN Ladislav, CHAROUS Emil; *Přehledné dějiny literatury II.*, Fortuna, Praha, 1995
- BÍLEK Jiří; *Kyselá těšínská jablíčka. Československo-polské spory o Těšínsko 1919, 1938, 1945*, Epocha, Praha, 2011
- DIDEROT Denis; *Velký slovník naučný M-Ž*, Diderot, Praha, 1999
- DUŠAN Tomášek; *Nevyhlášená válka*, Epocha, Praha, 2005
- ELLINGER Jiří; *Neville Chamberlain*, Lidové noviny, Praha, 2009
- EMMERT František; *Mobilizace 1938. Chtěli jsme se bránit*, František Emmert, Brno, 2015
- GALANDAUER Jan; *2. 7. 1917 Bitva u Zborova*, Praha, Havran, 2002
- Generál SIDORIN V. I.; *Zborov a jeho politický a strategický význam*, Svaz ruských válečných invalidů, Praha, 1934
- HAŠEK Jaroslav; *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války - Díl I.*, Československý spisovatel, Praha, 1983
- HITLER Adolf; *Mein Kampf*, Naše vojsko, Praha, 2016
- HEMINGWAY Ernest; *Sbohem, armádo!*, Odeon, Praha, 2015
- HLAVAČKA Milan, MARÈS Antoine, POKORNÁ Magdaléna; *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*, Historický ústav, Praha, 2011
- KÁRNÍK Zdeněk; *České země v éře první republiky (1918-1938)*, Libri, Praha, 2000
- KVAČEK Robert; *Československý rok 1938*, Polart, Praha, 2011
- KVAČEK Robert; *Poslední den*, Epocha, Praha, 2011
- LAKOSIL Jan, SVOBODA Tomáš; *Sudety 1938*, Mladá fronta, Praha, 2013
- LIŠKA Milan a kolektiv; *Hradní stráž*, Art D - Grafický ateliér Černý, Praha, 2000
- MEDEK Rudolf; *Legenda o Barabášovi*, Jos. R. Vilímek, Praha, 1932
- MEDEK Rudolf; VANĚK Otakar, HOLEČEK Vojta; *Obrázková kronika československého revolučního hnutí na Rusi 1914-1920*, Památník odboje, Praha, 1926
- MEDEK Rudolf; *Zborov, Čeljabinsk, Odbočka československé Národní rady*, 1918
- MONACO James; *Jak číst film: svět filmů, médií a multimédií: umění, technologie, jazyk, dějiny, teorie*, Albatros, Praha, 2004

- NOVÁK Jiří; *Opevnění na Králicku díl III. Výšina-Bouda*, Novák, Jablonné nad Orlicí, 2000
- POKORNÁ Alevtina, HOFMAN Petr, STEHLÍK Eduard; *Československá armáda 1918-1938*, FMO – správa sociálního řízení, Praha, 1991
- RANDÁK Jan; *V září rudého kalicha: politika dějin a husitská tradice v Československu 1948-1956*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 2015
- REMARQUE Erich Maria; *Na západní frontě klid*, Euromedia Group, Praha, 2005
- STRAKA Karel; *Souvislosti vědy a výzkumu s obranou Československé republiky*, MO ČR - Avis, Praha, 2006
- STRAKA Karel; *Československá armáda, pilíř obrany státu 1918-1932*; Ministerstvo obrany ČR, Praha, 2007
- ŠEDIVÝ Ivan; *Češi, české země a Velká válka 1914-1918*, Lidové noviny, Praha, 2001
- ŠUBRT Jiří; ed. *Historické vědomí jako předmět badatelského zájmu: teorie a výzkum*, Nezávislé centrum pro studium politiky, Kolín, 2010
- TESAŘ Jan; *Mnichovský komplex*, Prostor, Praha, 2013
- ZEMAN Milan a kolektiv; *Rozumět literatuře I. - Osudy dobrého vojáka Švejka*, Státní pedagogické nakladatelství, Praha, 1989

2. Periodika

- Lidové noviny
- Národní osvobození
- Československá samostatnost
- Československý legionář
- Národní listy
- Odboj a revoluce
- Pod Bláníkem
- Vojenské rozhledy
- Masaryk Tomáš Garrigue; *Politický význam Zborova*, Československý legionář, I. ročník, č. 25, 27. 6. 1919
- Úř; *Nová noční demarše u čs. vlády*, Lidové noviny, Praha, r. 46, č. 476, 21. září 1938
- Václav Drbohlav; *Vlast volá!*, Pod Bláníkem, r. XVIII, č. 3, 1. října 1938
- Generál Syrový v čele nové vlády*, Československý legionář, Praha, r. XX, č. 38, 23. Září 1938
- B, *Nová vláda obrany státu*, Lidové noviny, Praha, r. 46, č. 479, 23. září 1938,

Artuš Černík; *Oživlé stíny od Jezerné a Zborova*, Lidové noviny, r. 47, č. 11, 7. ledna 1939

Viktor Srkal; *Zborov*, Národní listy, r. 57, č. 7, 7. ledna 1939

Fidler Jiří; *Unifikace československé branné moci*, Vojenské rozhledy, 1999, roč. 40, č. 4.

Krejčí Ludvík; *Obranyschopnost ČSR 1938*, Odboj a revoluce, roč. 6, 1968, č. 2

3. Webové zdroje

- www.vhu.cz/husite-na-vitkove-1420-odhaleni-zizkovy-sochy-1950/
- http://www.cefres.cz/IMG/pdf/fidler_pilat_1995_tradice_odboje_france.pdf
- <http://www.fronta.cz/foto/hradni-straz>
- <http://www.hrad.army.cz/historie>
- <http://www.vhu.cz/unifikace-ceskoslovenske-branne-moci/>
- <http://www.vhu.cz/unifikace-ceskoslovenske-branne-moci/>
- <http://www.muzeumcb.cz/jihoceske-muzeum/vojenske-pamatky-jiznich-cech/obnova-pomniku-91-pesiho-regimentu/pesi-pluk-c-91-ceske-budejovice/>
- <http://www.18irhk.cz/news.php?id=12>
- <http://www.kapela35.websnadno.cz/Historie-35-pesiho-pluku-a-kasaren.html>
- http://www.bunkry-jh.cz/pesi_pluk_29/pesipluk29.htm
- <http://atanova-zasuvka.blog.cz/1002/jak-vznikla-prezdivka-stary-prochazka-frantisek-josef-i.náhled>
- <http://www.vhu.cz/exhibit/vojenska-akademie-v-hranicich-na-morave-1938/>
- <http://vojenskaakademiehranice.ic.cz/akademie.html>
- <http://www.rozhlas.cz/brno/upozornujeme/zprava/ecce-homo-odzbrojovaci-konference--406145>
- http://www.valka.cz/clanek_10457.html
- http://www.valecnehroby.army.cz/htm/3_0_1.html
- <http://www.csfd.cz/film/4434-zborov/>
- <http://www.mfcr.cz/cs/o-ministerstvu/sluzby-verejnosti/odborna-knihovna/z-historie-mf/2013/historicke-publikace-o-ministerstvu-fina-13236>
- <http://www.valka.cz/10947-Tarnopolsky-ustup-1917>
- <http://www.acr.army.cz/scripts/detail.php?id=11914>

- http://www.filabrno.net/namety/CS%20legie_1914_20.htm
- <http://www.vhu.cz/castecna-mobilizace-v-kvetnu-1938-od-domnenek-k-faktum/>
- <http://www.antikomplex.cz/sudety-vyvoj-a-soucasny-zivot-jedneho-pojmu.html>
- <http://www.geschichtsbausteine.uni-passau.de/cz/materialy-pro-vyuku/nucene-vysidleni/fakticke-informace/pojem/>
- <http://www.vhu.cz/spojenecka-smlouva-mezi-ceskoslovenskem-a-francii-z-25-ledna-1924/>
- <http://revue.nulk.cz/obsah-cisel-archiv/obsahy.html?x=92#legie>

4. Ostatní zdroje

Zborov [film], Slaviček J., Holman J. H., 6. 1. 1939

STEHLÍK Miroslav; *Vojenská správa v 1. polovině 20. století*, bakalářská práce, Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Brno, 2011/2012

BABKA Martin; *Legionáři v československé armádě*, magisterská diplomová práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno, 2011